

Česko-slovenská sídliště ve fotografii

Barbora Zaťková

Bakalářská práce
2020

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta multimediálních komunikací

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta multimediálních komunikací

Ateliér Reklamní fotografie

Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení:	Barbora Zatková
Osobní číslo:	K16100
Studijní program:	B8206 Výtvarná umění
Studijní obor:	Multimédia a design – Reklamní fotografie
Forma studia:	Prezenční
Téma práce:	1. Teoretická část: Česko-slovenská sídliště ve fotografii 2. Praktická část: a) katalog produktů nebo služeb: Paneláki b) výstavní soubor: Hřiště

Zásady pro vypracování

1. Teoretická část:

rozsah práce: minimálně 25 stran čistého textu + předepsané přílohy (ilustrace, poznámkový aparát, použitá literatura, ...).

Součástí obhajoby práce je přednáška na téma teoretické části bakalářské práce v rozsahu maximálně 15 minut včetně obrazové prezentace.

Teoretická práce se odevzdává ve třech vyhotoveních, z toho dvě v pevných deskách s tím, že v jednom je vlepena obálka s DVD. Třetí výtisk může být v kroužkové vazbě.

2. Praktická část:

a) katalog produktů nebo služeb: odevzdává se vázaný katalog obsahující celkem 12 – 15 fotografií, z toho převážná část produktových fotografií – formát cca 21x30 cm jako maketa s grafickou úpravou, hodnocena bude technická kvalita fotografií, tisku a kreativita.

b) výstavní soubor (ucelený, koncipovaný soubor fotografií): odevzdává se min. 9 ks fotografií v archivní kvalitě, výstavní formát, libovolná technika, adjustováno + artist's statement cca 250 – 300 slov.

c) prezentační DVD (1 ks) + 1x USB Flash disk: obsahuje všechny teoretické i praktické části bakalářské práce. Teoretická v .pdf formátu a dále všechny fotografické práce v uvedených technických parametrech, včetně artist's statementu obou částí praktické bakalářské práce.

Rozsah bakalářské práce: viz Zásady pro vypracování
Rozsah příloh: viz Zásady pro vypracování
Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/umělecké dílo

Seznam doporučené literatury:

Paneláci 1, Skřivánková, Švácha

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Lucia Fišerová, Ph.D.**
Kabinet teoretických studií

Datum zadání bakalářské práce: **1. listopadu 2019**
Termín odevzdání bakalářské práce: **15. května 2020**

doc. Mgr. Irena Armutidisová
děkanka

doc. MgA. Jaroslav Prokop
vedoucí ateliéru

Ve Zlíně dne 2. prosince 2019

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ / DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- bakalářská/diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému a bude dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou/diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- podle § 60 odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou/diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské/diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské/diplomové práce využít ke komerčním účelům;
- pokud je výstupem bakalářské/diplomové práce jakýkoliv softwarový produkt, považuji se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá. Neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji, že:

- jsem na bakalářské/diplomové práci pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně dne:6. 12. 2019.....

Jméno a příjmení studenta:Barbora Zaťková.....

.....
podpis studenta

ABSTRAKT

Ve své bakalářské práci se zabývám kulturním vyobrazením panelové výstavby od jejích počátků v 50. letech 20. století až po současnost v České republice a na Slovensku, a to především skrze tvorbu českých a slovenských fotografií.

Klíčová slova: sídliště, panelový dům, Československo, fotografie

ABSTRACT

In my bachelor thesis I deal with the cultural depiction of panel construction from its beginnings in the 1950s to the present in the Czech Republic and Slovakia, mainly through the work of Czech and Slovak photographers.

Keywords: housing estate, prefabricated house, Czechoslovakia, photography

Děkuji Lucii Fišerové za její schopnost vcítění se, inspiraci a za energii, kterou našemu ateliéru dává. Také děkuji své rodině a blízkým, bez jejichž pomoci a náruče bych přestala existovat.

Děkuji ARF, že mi dalo Gleba. “*Môj panelák, moja brána, môj gauč*”¹

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

¹ Lyrics containing the term: Bratislava. Lyrics.com [online]. Copyright © 2001 [cit. 06.08.2020]. Dostupné z: <https://www.lyrics.com/lyrics/Bratislava>

OBSAH

ÚVOD	8
1 DEFINICE SÍDLIŠTĚ A JEHO VZNIK	9
2 SÍDLIŠTĚ NEJEN VE FOTOGRAFII	11
3 SÍDLIŠTĚ VE FOTOGRAFII	20
3.1 PROSTOR SÍDLIŠTĚ V DOKUMENTÁRNÍ FOTOGRAFII	21
3.2 PANELÁK Z POHLEDU ARCHITEKTURY	30
3.3 FENOMÉN HŘIŠTĚ	40
3.4 IDENTITA OBYVATELE	44
3.5 SÍDLIŠTĚ JINAK	51
3.6 PANELÁKOVÁ MÓDA	56
4 SÍDLIŠTĚ JE COOL	61
5 MOJE HŘIŠTĚ	68
ZÁVĚR	70
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	71
SEZNAM OBRÁZKŮ	76

ÚVOD

Ve své bakalářské práci se zabývám panelovými sídlišti na území České republiky a Slovenska a jejich vizuálním (zejména fotografickým) zpracováním. V první a druhé kapitole představím problematiku sídlišť, nastíním jejich vývoj a důvody, proč vznikala, a také stručně popíšu politickou situaci při jejich budování, jakožto jeho výraznou okolnost. V další části se pokusím letmo nastínit i jiné než fotografické práce zachycující sídliště, například zastoupení v malbě nebo filmu.

Třetí kapitola je samotným jádrem této práce a zabývám se v ní výhradně fotografickou tvorbou českých a slovenských fotografů napříč časem, tedy od doby vzniku sídlišť až po současnost. Kapitulu začnu dokumentárním přístupem, přičemž srovnám práce Pavla Štechy, Andreje Balca, Jaromíra Čejky či Jaroslava Žiaka. Z pohledu architektury samotné popíšu přístup Maroše Krivého, Robina Závodného nebo Martina Kleibla. Ve třetí podkapitole budu zkoumat téma dětských hřišť, na které navážu v páté kapitole svým souborem Hřiště, který je zároveň mou praktickou částí bakalářské práce. Budu se zabývat lidským faktorem v kontrastu architektonických kulis z pohledu Sylvy Francové nebo Juraje Chlpíka. Asi není překvapivé, že prostor sídlišť byl stejně jako vše ostatní kolem nás použit ke komerčním účelům, dostanu se tedy i k využití panelových prostor například v módní fotografii. Kromě výše zmíněných fotografických přístupů popíšu i užití v kombinaci s grafikou či jinou manipulací s fotografií.

Ve čtvrté kapitole poukážu na jistý přesah, kterého sídliště ve fotografii dosáhla. Píšu o poměrně nedávných výstavách pojednávajících o panelových sídlištích, snažících se společnost informovat a také zbavit stereotypů. Dále poukazuji na jejich četný výskyt na sociálních sítích v podobě skupin či fanpages, fenomén pohlednic nebo na fakt, že se těší velké oblíbenosti zejména v amatérské fotografii.

Ve své práci se tedy pokusím sdružit výčet pohledů, jak lze sídliště vnímat, z jakých úhlů lze problematiku sledovat, jaký vliv může mít na populaci a přes jistou neoblíbenost u velké části populace, se pozastavím nad fascinací mnoha autorů.

1 DEFINICE SÍDLIŠTĚ A JEHO VZNIK

Co jsou to sídliště? Jaký je jejich původ, proč se stavěla a jak se vyvíjela? To jsou otázky, na které se budu snažit odpovědět a kterými uvedu své panelákové putování.

Sídliště byla jasnou odpovědí na poválečnou situaci. Po druhé světové válce bylo potřeba vyřešit, co se bude dít, kde budou lidé bydlet, když tolik z nich přišlo o střechu nad hlavou. Na řadu přišla urbanistická plánování, přes první kolektivní domy až postupně k prvním panelákům. Všechny tyto domy nabízely svým obyvatelům mnoho výhod, jakými byly společné prádelny, mandlovny, někdy dokonce i školky či jesle.

Z počátku existovala snaha zachovat architektonickou pestrost, ta se ale s příchodem Stavoprojektu bohužel postupně vytratila. Tento státní centrální podnik měl na starost výstavbu v celém Československu. Nastal zlom v myšlení. Výsledkem centrálního plánování začala převládat kvantita nad kvalitou. Prosazovala se velmi důsledná ideologizace umění a architektury, což mělo neblahý vliv na vývoj české architektury. Brzy došlo k přerodu materiálu na beton.

Panelový dům je z jistých hledisek vcelku geniální tah a skutečně dobrý vynález. Zabere málo prostoru, pojme hodně lidí, jeho realizace je poměrně rychlá. S rychlostí a množstvím naplánovaných staveb se ale postupně zapomínalo na jejich vizualitu, stejně jako na kvalitu materiálů. 50. léta 20. století se nesou v duchu poměrně zdařilých experimentů, ale s příchodem 70. let se kvalita použitého betonu razantně mění k horšímu. Tlak na rychlý postup stavby vedl ke špatně odvedené práci. Docházelo k typizaci veškeré výstavby.

Kvůli tomuto spěchu byla obývána ještě nedostavěná sídliště, původní plány dokonce často nebyly splněny, což brzy vedlo k nespokojenosti lidí. Slibované služby obchodních center zastávaly provizorní stánky. Kvůli blátu vzniklému nezpevněním povrchu se jim přezdívalo „holinková města“. *Urbanismem jeřábových drah*² se potom rozumí narážka na jejich nahuštěnost a nepřehlednost, která byla způsobena rychlou výstavbou co nejjednodušším způsobem – tedy výstavbou v pásech podél jeřábové dráhy.

Hlavní myšlenkou bylo poskytnout lidem bydlení v zemi (celkově v Evropě) zničené válkou. Na rozdíl od západních zemí, která sídliště vnímala pouze jako přechodné místo a tzv. startovní byty, u nás v důsledku socialismu bylo od počátku cílem vytvořit bydlení pro všechny sociální vrstvy a skupiny, zachovat pestrou skladbu lidí. Profesory i dělníky. Tato skladba v jisté míře přetrvává dodnes. Paneláky mezitím zažily pád i vzestup, které se mezi sebou stále střídají.

² slovníček pojmů | Panelaci.cz. Panelaci.cz | [online]. Copyright © 2017 Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 17. listopadu 2, 110 00 Praha 1, e [cit. 28.07.2020]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/stranka/slovnicek-pojmu>

Sídliště ve svých počátcích zažívala „boom“, z kterého se postupně stalo „není to tak cool a bezva“, a následným převratem v roce 1989 se v lidech zakořenil místy až úplný odpor a odmítnutí, následovalo také částečné odstěhování vyšší střední třídy. Lidem se do mysli vrylo označení „králíkárný“, často ho ale užívají zejména ti, kteří se sídlištěm nemají vlastní zkušenost. Během posledních 15 let přišly na řadu fasády za účelem minimalizace tepelných ztrát. Z šedé masy se stala masa duhová. Ze strany architektů je pojetí zateplování poněkud nešťastné. Ne z jeho podstaty, avšak jako problém vidí jeho finální provedení, které svým necitlivým přístupem narušilo původní architektonický ráz mnohdy velmi zdařilých staveb. Zajímavé na tom ale je, že tento nový převlek sídlišť své obyvatele často těší. Dává jim totiž pocit domova. Říká „*tento růžovej je můj*“³. Ze sociologického hlediska je tedy zateplování vnímáno velmi pozitivně. V současnosti se zájem o sídliště opět probouzí, k čemuž napomohly například i nedávné výstavy, které jsou zmíněny ve čtvrté kapitole.

Závěrem kapitoly bych ještě chtěla zmínit jeden názor, který mě přiměl k zamyšlení. Patří filozofovi Erazimu Kohákovi (*1933), který panelákové bydlení chápe jako ekologické a správné v současné situaci. Nijak s ním nebojuje, nepopírá jej. Přijímá fakt, že je nás mnoho a je zkrátka potřeba nás někam dát. A je pravdou, že sídliště tohle řeší. Za dostupnou cenu nabízí místo k žití, roztahující se spíš do výšky než do plochy, což louky a lesy, které nejsou nekonečné, jistě oceňují. Náš počet stále roste, ale planetu Zemi nelze nafouknout. „*Pokud nechceme omezovat lidskou početnost, potřebujeme omezovat lidskou náročnost – a soustředěné bydlení je jedním ze způsobů, jak zajistit, že v naší zemi zbude také místo pro krajinu i chráněné oblasti.*“⁴ Sama jsem panelákové dítě, které celý život sní o místě mimo něj. O místě, kde budu moci chodit bosky po trávě a sázet rajčata. To jsem si vždy přála ze všeho nejvíc. Najednou ale narážím a pomalu zjišťuji, že mé přání je sobecké. A jak tvrdí Kohák, každý by si přece přál bydlet v domě se zahrádkou. Tento ideál se ale pro všechny zkrátka nemůže naplnit, a to je třeba přijmout. Pracovat s tím, co máme. „*Dovedete si představit, kolik čtverečních kilometrů by Praha pokryla, kdybychom se my, lidé z paneláků, domáhali takového bydlení?*“

³ Fenomén panelových sídlišť a Paneláci I a II | Vltava. Český rozhlas Vltava [online]. Copyright © 1997 [cit. 28.07.2020]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/fenomen-panelovych-sidlist-a-panelaci-i-a-ii-7169000>

⁴ Filosof Erazim Kohák: Dělat dobře něco dobrého - Novinky.cz. Novinky.cz – nejčtenější zprávy na českém internetu [online]. Copyright © 2003 [cit. 28.07.2020]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/filosof-erazim-kohak-delat-dobre-neco-dobreho-232853>

2 SÍDLIŠTĚ NEJEN VE FOTOGRAFII

V této části se přesunu k vyobrazení panelových sídlišť v umění. Ještě než se ale dostanu k samotnému jádru práce, tedy fotografii jako takové, ráda bych alespoň letmo nastínila pole i mimo ni.

Nepřestává mě udivovat, jak vše se vším souvisí, a právě propojenost všeho je na životě tak velmi fascinující. Téma sídlišť se najednou stává takovým kultem, z kterého vychází celá řada umělců a tvůrců napříč obory. Prolíná se s filmem, malbou, grafickými kolážemi či hudbou. Umění chápu jako fluidní prostředí bez konců a hranic, pravidel a pouček, a proto vnímám jako důležité alespoň ve zkratce psát i o takových přesazích. Nejvíce bych se chtěla věnovat filmu, který je v podstatě pohyblivý sled statických fotografií, a tuto kapitolu jím začnu.

Jako první zmíním film české režisérky **Věry Chytilové** (*1929) *Panelstory aneb Jak se rodí sídliště* z roku 1979. Snímek se odehrává v zákulisí výstavby pražského panelového sídliště Jižní Město. Dívala jsem se na něj s papírem v ruce. „*Začátek jak z hororu. Jako kdyby výstavba byla začátek apokalypsy. Rychlé přeblikávání kamerou. Záběry do oken, sem a tam. Lidé jako v klíčkách. Spousta okýnek. Moc, moc. Beton. Dramatická hudba skřípe. A staví se dál, jedeme dál. Trumpety tak divně syčí, v kombinaci s obrazem to navozuje nepříjemný pocit. Jako když škrábete nehty o tabuli, takový pocit. Běhá mráz po zádech, a to jsem v první minutě snímku. Kamera zabírá dodávky s materiálem, traktory, zdvihače, ať se rozhlédne kamkoliv, do jakéhokoliv úhlu, všude paneláky. Doprava, doleva, nahoru, dolů. Auto projíždí zástavbou jako bludištěm. Jako kdyby se ocitlo v labyrintu. Jako kdyby nebylo cesty zpět. Žádný možný únik.*“ Ve svém deníkovém zápisu dvakrát neoplývám formálním jazykem, myslím si ale, že takový zápis docela dobře popisuje celkový pocit z filmu. Masová výstavba v 70.–80. letech minulého století naprosto rozbořila veškeré snahy o to, dělat architekturu správně. Kvantita přebila kvalitu celou svou vahou. Snímek *Panelstory* je nejen groteskní rodinná komedie, ale hlavně výpověď doby pod rouškou komunismu zastoupená četnými, méně či více skrytými symboly obsaženými v charakteru postav či v absurditě scén.

Na Slovensku o tři roky později vznikl film **Evy Štefankovičové** (*1940) *Čarbanice*. Ten sleduje příběh sedmiletého chlapce, který se s rodiči přestěhuje z vesnice na bratislavské sídliště Petržalka. Děj se proplétá s nádhernými animovanými sekvencemi, které pomáhají nastínit jeho vnitřní svět. Když pomínu příběhovou linku a budu se soustředit na vizuální stránku filmu, uvidím vysoké bílé panelové domy, které ještě netušily o možnosti zateplení. Tyto staré bílošedé paneláky

bez zateplení shledávám mnohem estetičtější než ty s potiskem geometrických tvarů, zvířat nebo čísel, jaké potkávám dnes. Vizuální dojem z těchto starých sídlišť je jako vymodelovaná krajina z počítačové hry. Stejně tak si ale pamatuji, jak ošklivá připadala mým sousedům a jaká slavnost pro ně byla, když přišlo zateplení. Otázka zní, čemu bych se přikláběla, kdybych zažila období masové šedivé výstavby za komunistického režimu a byla obklopena unifíkovanosť těchto sídlišť? Připadaly by mi pořád „cool“ a estetické? Nudily by mě? Hnusily by se mi? Byly by horší než ty barevné, které vídám dnes? Jádrem problému asi vězí někde uprostřed. Možná, kdyby kvantita nezvítězila nad kvalitou a sídliště by byla stavěna citlivě s ohledem na architektonickou jedinečnost a různorodost, nebyla by tak neoblíbená. Potom by se příchod fasád snažil zachovat kvalitní ráz stavby a nastal by tak s o něco citlivějším pojetím. Kdyby.

Dalším z filmových zpracování je krátkometrážní dokument *Identity Petržalky* od slovenského fotografa a kameramana **Juraje Chlpíka** (*1976) z roku 2010. Ve svém dokumentu vypráví, co se za zdi paneláku děje a jak široká škála lidí v něm našla svůj domov. Více o tomto dokumentu a práci Juraje Chlpíka popisují v kapitole 3.4.

Od filmu postoupím k hudebním subkulturám, konkrétně k československé rapové scéně, která doslova překypuje odkazy na sídliště. Já jsem pro účel této práce vybrala jednoho konkrétního interpreta, kterého v rychlosti představím. Je jím slovenský rapový/grime/drum'n'bass skvost **Gleb Veselov** (*1991), který nás provádí sídlištěm v každé skladbě. Vypráví nám příběhy, které zažil spolu se svými blízkými přáteli. Nemá potřebu oslňovat, čímž se stává naprostým protipólem raperů, kteří se sami sebe nemohou nabažit svým naparováním, přičemž zrovna dvakrát nešetří zásobou sprostých slov a narážek. Gleb mezi nimi působí jako takový normální kamarád od vedle, překvapující svou pokornou ryzostí a upřímností. Jeho jevištěm je sídliště a jeho publikem jsou „antihrdinové“, jak je sám nazývá. Jeho autentická zpověď se tak stává velmi srozumitelnou a uvěřitelnou, a dostává se k posluchači tak nějak blíž. „*Môj panelák, moja brána, môj gauč.*“⁵

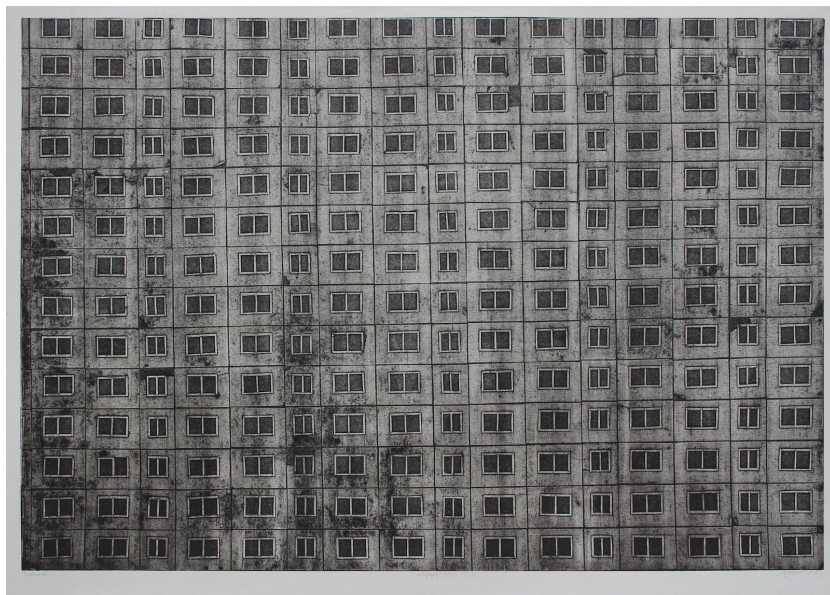
Nyní se opět vrátím k vizuálním projevům, a to k ilustraci a malbě. Jejich častým námětem jsou panelové fasády, které díky sérii totožných oken a celkové symetrii vytváří jednotvárný a celistvý vzor.

Česká ilustrátorka **Anna Bydžovská Machart** (*1994) vytváří technikou kolografie⁶ krajinu zvanou *Paneland* (2018). Inspirací jí bylo polské město Lodž, kde strávila roční stáž. Bydlela

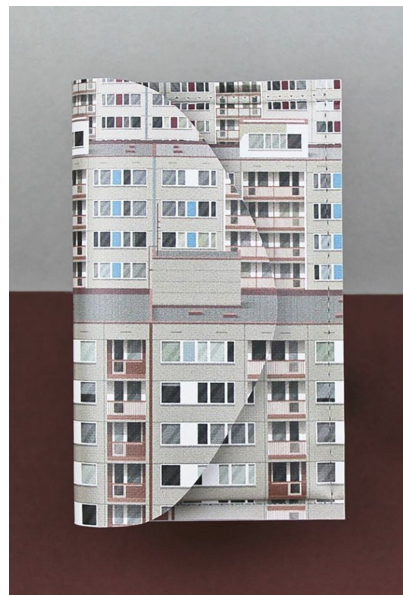
⁵ GLEB - Blbé příběhy - vol.2 - text - KaraokeTexty.cz. Karaoke texty, texty písní, youtube videoklipy, fotky [online]. Dostupné z: <https://www.karoketexty.cz/texty-pisni/gleb/blbe-pribehy-vol-930405>

⁶ „Kolografie, technika tisku z koláže je moderní, převážně hlubotisková grafická technika barevného tisku.“, Kolografie – Wikipedie. [online]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Kolografie>

„v části Stare Baluty, kde původně v období druhé světové války bývalo židovské ghetto. Dnes je na tom místě sídliště s paneláky, ale v některých částech se ještě pořád dají nalézt střípky minulosti, jako původní dřevěné domky nebo staré dlážděné ulice.“⁷ Paneland je reflexí jejich vzpomínek na atmosféru tohoto místa. Pochmurných, nevlídných a temných. Tohoto vzoru poté využila při vytváření oděvu. Jiná paneláková série, tentokrát inspirována USA, se pak stala potiskem pro tašky a batohy.

Obr. 1: Anna Bydžovská Machart, *Paneland*, 2018

Obr. 2: Jan Šrámek, *Jižní Město*, 2017

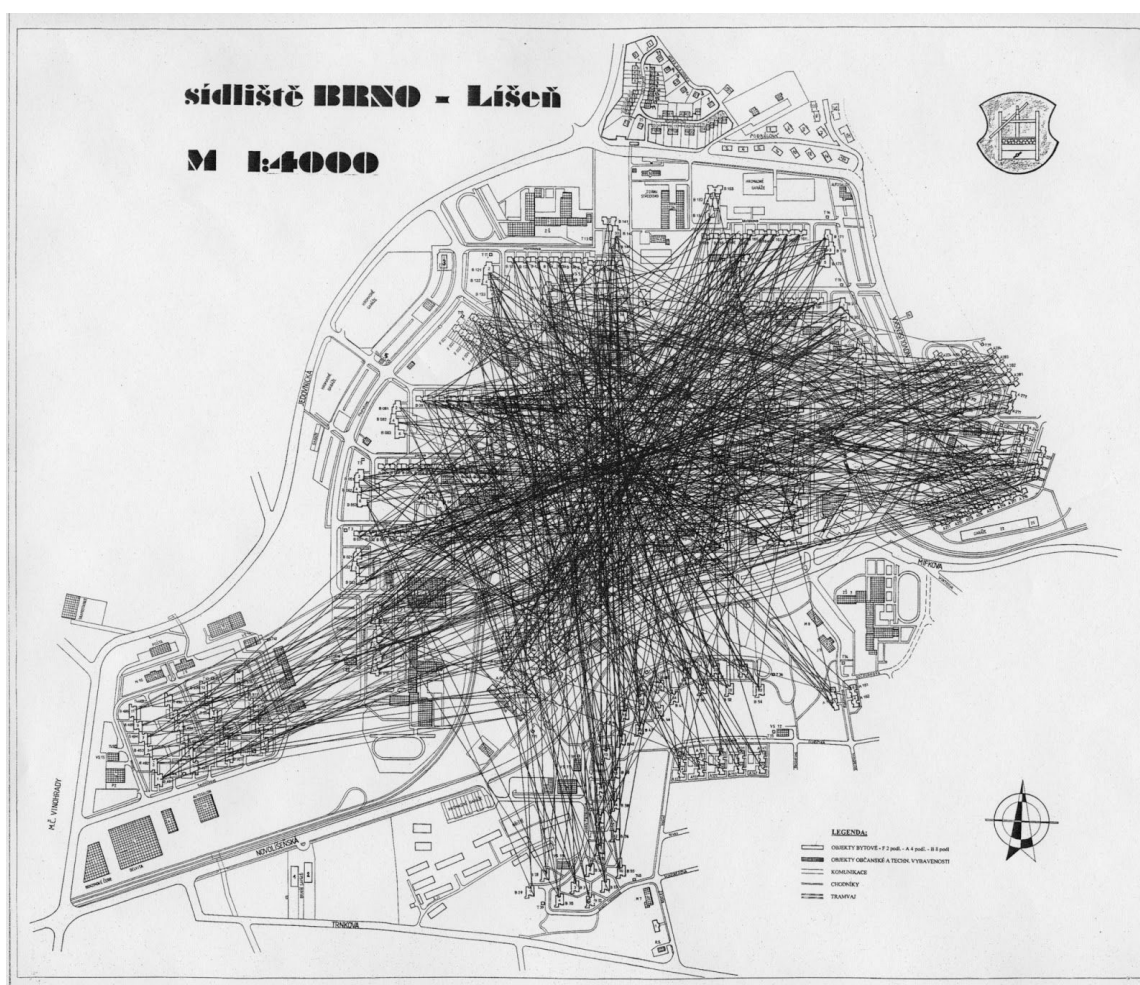
O něco radostnější pohled ukazuje český ilustrátor **Jan Šrámek** (*1983). Jeho dílo se vztahuje k pražskému sídlišti Jižní Město, kde vyrůstal. Paneláky a socialistická architektura obecně jsou jedním z hlavních témat, kterým se ve své tvorbě zabývá, například ve své autorské knize *2x100 mil. m² – 100 years of architecture in Czechoslovakia* (2014) nebo *Postavit domy nestačí: Vizuální kultura a veřejný prostor města Brna v období po druhé světové válce* (2015), jejíž je spoluautorem. Šrámek také nese svůj významný podíl na vizuální podobě brněnské výstavy *Paneland*, o které píše více v kapitole 4. Jeho ilustrace mají další přesah nejen v knihách a na výstavách, ale například i v užitém designu, v němž pro slovenskou značku Retart vytvořil sérii „panelákových“ peněženek.

Projekt, který považuji za zcela geniální, je *Každý pes jiná ves* (2007) od české umělkyně **Kateřiny Šedé** (*1977). Autorka pochází a dosud žije na brněnském sídlišti Nová Líšeň, kde ale jako dítě pobývala hlavně v její původní části s ještě typickými vesnickými prvky. Jedním z nich je

⁷ Z osobní korespondence na facebooku s Annou Bydžovskou ze dne 28. dubna 2020.

ten, že se lidé znají a navzájem se zdraví. Byla proto potom překvapená, když jí sídliště pozdrav neopětovalo. Lidé zde byli více uzavření a zajímali se jen o ty, které už znali, a o víc nebylo třeba se starat, protože tak to zkrátka chodí. Jejím cílem se tak stalo pokusit se nějakým způsobem propojit tamní obyvatele sídliště, zbavit je anonymního závoje. Proto pátrala po architektonických plánech Nové Líšeň, načech následně vytvořila velkou mapu a tužkou spojovala sobě nejvíce vzdálené paneláky, aby si pojistila, že se jejich obyvatelé skutečně nebudou znát. Dalším inspiračním faktorem byly dnes už všudypřítomné barevné fasády. Každá budova jiná, reagující pouze na sebe samou, nezvládající kompromis s vidinou souznění celku. Paleta barev tak pestrá, že by bylo téměř nemožné všechny barvy pojmenovat. Tohoto barevného šílenství se rozhodla využít v prospěch projektu a vytvořit z něj pojítko mezi hlavními aktéry. Tímto vzorem potiskla tisíc košil, které rozeslala naskrz celým sídlištěm tak, že jménem obyvatele Jana Nováka z paneláku „A“ poslala košili Marii Svobodové z paneláku „Z“. Své jméno přitom záměrně vynechala. Nechala těmito lidem čas k zamyšlení nad snad uskutečnitelnou a velmi nabízející se interakcí. Za měsíc tito lidé obdrželi ve svých schránkách pozvánku na vernisáž v Moravské Galerii v Brně. Účastníci této vernisáže ale nepřicházeli ani tak kvůli galerii samotné, ale hlavně za účelem setkat se. Košile, které je spojují, najednou nabádají k zájmu, k pocitu, že jsme v tom společně. Já mám na sobě tvůj panelák a ty zase ten můj. Vzniká společné téma a vzájemná sounáležitost je nám příjemná.

Její nápad shledávám natolik zábavným a inspirujícím, až mě popadá chuť pokusit se na ni navázat, poslat její zprávu dál. Šedá rozdává svým pohledem na věc a učiněnými skutky jakousi pozitivní naději, že s věcmi jde hýbat. Že je lepší konat než jenom o věcech mluvit a že pokud stojíme o změnu, je dobré ji zkrátka začít dělat. Poselství, které z toho cítím, je to, že je to možné.

Obr. 3–4: Kateřina Šedá, *Každý pes jiná ves*, 2007

Kapitolu zakončím slovenským umělcem **Tomášem Džadoněm** (*1981). Ten se ve své tvorbě snaží o interpretaci architektury, dlouhé roky pracoval zejména s tématem sídlištní zástavby. Architekturu chápe jako nejintimnější prostor, který máme, je našim domovem a úkrytem.⁸ Pracuje s prostorem, kam projektuje své životní pohledy, často s využitím (papírových) modelů, které sám vytváří a sestavuje. Sám autor v paneláku strávil kus života.

Už za dob studií na pražské AVU roku 2006 vytvořil návrh *Památníku lidové architektury*, který tvoří tři roubené chalupy na střeše panelového domu v Košicích. Autor se sám sebe ptá, co je to tradice, jak ji chápe, jak tohle téma vidí on? Brzy si začal uvědomovat, že ve svém životě vnímá novou tradici, kterou jsou právě paneláky. V rozhovoru pro Artlist říká, že se snažil „*přinést vzpomínání na sídliště. Dát nějaký atribut sídlišti a jeho časové vrstvě, protože přetrvává nekritický pohled, že Slovensko jsou hory a roubenky, že to je ten pravý obraz Slovenska. Přitom zavíráme oči před současnou realitou.*“⁹ Snaží se toto vnímání změnit. Zjišťuje, že jeho roubenkou je sídliště.

Projekt měl čas na to se uležet, načež následovaly dlouhé měsíce jeho realizace, a to hledání vhodného paneláku a nekonečné přesvědčování jeho obyvatel. Jeho úsilí se nakonec vydařilo a z pouhého návrhu se stala skutečnost. Památník byl realizován roku 2013 s myšlenkou a nadějí, že zde setrvá. Nakonec byl ale dle přání obyvatel paneláku roku 2016 deinstalován, a tím také autor pomyslně uzavírá svou panelákovou etapu.

⁸ Artlist - databáze současného umění: Památník lidové architektury Košice. Artlist - databáze současného umění: Artlist - Umělci[online]. Copyright ©2006 [cit. 28.07.2020]. Dostupné z: <https://www.artlist.cz/pamaetnik-ludovej-architektury-kosice-330/>

⁹ Artlist - databáze současného umění: Památník lidové architektury Košice. Artlist - databáze současného umění: Artlist - Umělci[online]. Copyright ©2006 [cit. 28.07.2020]. Dostupné z: <https://www.artlist.cz/pamaetnik-ludovej-architektury-kosice-330/>

Obr. 5: Tomáš Džadoň, *Památník lidové architektury*, 2013–2016

Než kapitolu uzavřu, chtěla bych se ještě vrátit o pár let zpátky a zmínit některé z dalších autorových projektů. Panelák se totiž v jeho tvorbě objevil hned několikrát. Nejdřív v kontrastu s předešlou časovou vrstvou, tedy s tradičními roubenkami jako v Památníku lidové architektury. Potom vytvořil model paneláku, který nechal napůl potopený ve vodním příkopu před renesančním zámekem v roce 2008 v souboru *Can't undo* jako utopický symbol komunismu.

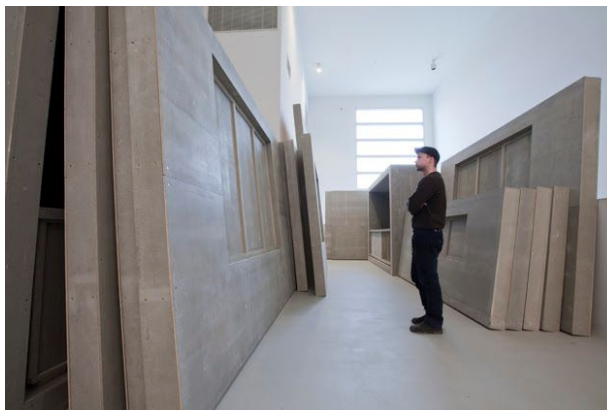
Obr. 6: Tomáš Džadoň, *Can't undo*, 2008Obr. 7: Tomáš Džadoň, *Sídliště Ždiar*, 2008

Téhož roku vytvořil přesný papírový model žďárského sídliště (*Sídliště Ždiar*). Prefabrikované budovy ale potiskl dřevěnou tapetou. „Model sídliště polepený tapetou dřevěné

*konstrukce poukazuje znovu k nevyřešenému vztahu moderny a tradice v současné post-socialistické době.*¹⁰ Roku 2009 vystavoval svůj *Panelak?*, a to tak, že vytvořil šedivý model budovy bez oken, dveří či jiných detailů, který postavil doprostřed galerijní místnosti. Z cementotřískových desek potom vytvářel stěny paneláku, které rozestavěl okolo bílých stěn. Něco podobného vytvořil toho roku ještě v pražském DOXu. V instalaci *Stratil som návod...* nám opět ukazuje dekonstruovaný panelák, který rozebral do více dílčích částí.

Obr. 8: Tomáš Džadoň, *Panelak?*, 2009

Obr. 9: Tomáš Džadoň, *Stratil som návod...*, 2009

Jako poslední zmíním *Je to atrakcia alebo to padá* (2009). V pražské GHMP nechává model paneláku šikmo nahnutý. Vybízí k otázce, zda paneláky přijmeme jako své dědictví, které je třeba náležitě oceňovat nebo se od nich odvrátíme a necháme je spadnout, zmizet?

¹⁰ Tomáš Džadoň - the experience is an encounter, which changes us. Tomáš Džadoň - the experience is an encounter, which changes us [online]. Dostupné z: <http://www.tomasdzadon.com/zdiar.html>

Obr. 10: Tomáš Džadoň, *Je to atrakcia alebo to padá*, 2009

Na území České republiky a Slovenska je umělců zabývajících se fenoménem sídliště celá řada, a tato kapitola by mohla být přímo nekonečná. Rozhodla jsem se ale zůstat u již zmíněných autorů a další jména do této kapitoly nezahrnovat. Jednak proto, že to není hlavním cílem této práce, a také proto, že již existující zastoupení považuji za dostatečné.

3 SÍDLIŠTĚ VE FOTOGRAFII

Nyní se konečně dostávám k jádru své práce, a tím je samotná fotografie z panelákového prostředí a její rozličné formy. Téma sídliště se pro mnohé fotografy a fotografky stalo hlavním těžištěm jejich tvorby, naopak někteří do tohoto tématu zabloudili omylem, avšak vytvořili neméně významná díla. Tuhle kapitolu rozdělím do šesti dalších podkapitol. Ve všech jejích částech se pokusím o rovnoměrné zastoupení z českých i slovenských řad.

V úplném začátku se budu procházet sídlištěm a budu rozebírat, co zde česko-slovenští dokumentární fotografové objevili. Budu psát o jménech, jako jsou Andrej Balco, Jaromír Čejka, Martin Kollár nebo Jaroslav Žiak.

Z dokumentu se přesunu k tématu architektury jako takové. Prozkoumám beton a jeho podoby. Podívám se na to, co zbylo z let minulých a natolik milované a stejně tak nenáviděné barevné fasády. Opřu se o fotografy Sylvu Francovou, Martina Kleibla, Maroše Krivého, také o Robina Závodného.

Až vyčerpám téma architektury, budu se chtít chvíli bavit, a tak otevřu fenomén hřiště. Porovnáám hřiště nová a stará, veselá a zalidněná i prázdná, zapomenutá a skomírající. Budu psát o hřišti z pohledu Zdeňka Voženílka, Juraje Chudého nebo již zmíněného Jaroslava Žiaka. Také prozradím sebe samou a svoji sbírku z hřiště, které tak dobře znám. Věnuji mu ale více prostoru, jelikož je také tématem mé praktické části bakalářské práce. Více se nad ním tedy pozastavím až v páté kapitole.

Od dětí a obrazů hřišť se dostanu i k celé věkové šíři naší společnosti a pokusím se dostat k lidem blíž. Budu psát o lidském těle a periferiích, jak je vidí Jana Hojstřichová. Opět mě bude zajímat tolikrát zmiňovaný Jaroslav Žiak a jeho pejskaři. A také několikrát otevřu dveře a nahlédnu dovnitř. Vstoupím do paneláku, vyjedu výtahem a zaklepu na sousedy. Navštívím nespočet obывáků společně s Jurajem Chlpíkem, Sylvou Francovou a Martinem Kleiblem. Mám totiž návštěvy ráda.

V páté podkapitole se na svět podívám trochu jinak. Otevřu počítač a zkusím experimentovat ve Photoshopu, stejně jako Robin Závodný a Viktor Szemző. Ale je možné, že mi to tolik nepůjde, a tak zůstanu u lepidla. Vytvořím snovou koláž jako Julian Filo nebo si zahraju ping-pong na protest, stejně jako Július Koller.

A protože mě zajímá móda, když není zrychlená a nelidská, kapitolu zakončím spolu s Karolem Kállayem, Michalem Pudelkou, Laurou Kovanskou a Jiřím Horákem, kteří panelákové prostředí dokázali proměnit v divadelní kulisy, které mě vizuálně baví.

Díky těmto výpovědím si můžeme sídliště prohlížet hned z několika stran a úhlů. Třeba je díky nim uvidíme méně černobíle a pomohou nám svůj příběh lépe pochopit.

3.1 Prostor sídliště v dokumentární fotografii

Skrze dokumentární tvorbu celé řady autorů můžeme pozorovat sídliště od jejich raných počátků, kdy probíhala jejich samotná výstavba, až po zateplování v současnosti. Skupiny obyvatel mířících sem a tam, nalezená zátisí nebo všudypřítomné hloučky dětí, dovádějící v betonové džungli zdokumentované **Jaromírem Čejkou** nebo **Pavlem Štechou**. Tahle kapitola je také sbírkou zvláštních situací. Podívám se v ní na střet města s vesnicí a jejich podivné kombinace zachycené například **Michalem Bartošem** či **Antonem Podstraským**. Budu psát o papežově návštěvě bratislavského sídliště zachycené **Jaroslavem Žiakem** anebo rozebírat podobnosti mezi **Obersteinovou** fotografií sídliště a malbou **Pietera Brueghela staršího**. Kapitolu zakončí **Martin Kollár** a **Andrej Balco** se svou barevnou výpovědí.

Kapitolu začnu českým fotografem **Pavlem Štechou** (*1944). Jeho dokumentární přístup zachycuje život zejména na pražských sídlištích dřívějšího socialistického Československa. Jedná se o fotografie snímáné na klasický černobílý film, momentky každodenního života vyobrazující sídliště a jejich obyvatele. Můžeme na nich spatřit maminky s kočárky, nákupní fronty, zvědavé pohledy z balkónů pozorující cosi v dálce nebo pobíhající malé děti. Vizuální sdělení fotografií je stručné a jasné. Jeho hlavním úkolem je věrný popis každodennosti a svůj účel také plní. V mnoha případech se děj odehrává v tzv. holínkových městech, a to sice takových, kde chodníky ještě nejsou tak úplně chodníky, cesty jsou rozbahněné a dané sídliště teprve ve svém počátku.

Obr. 11: Pavel Štecha, *Sídliště Prosek*, 1977

Na Štechovu tvorbu mohu navázat dalším českým autorem, a tím je **Jaromír Čejka** (*1947), který taktéž dokumentuje život převážně pražských sídlišť, zejména potom jedno z největších českých sídlišť vůbec, Jižní Město. Obzvláště oblíbenými modely na sídlištích jsou často děti. Čejka ve svém souboru *Děti na sídlišti (80. léta)* zobrazuje radostné a bláznivé období dětství v konfrontaci betonových hradeb a všudypřítomných rour a stavebního náčiní. Klasická technika černobílého filmu a trabanty v pozadí nám mohou napovědět, že se nejedná o současnost, nýbrž o období masové výstavby panelových domů u nás. Jižní Město ve svém počátku. Malí človíčky proti obřím kusům betonu. Místa bez kousků zeleně jdou poněkud v kontrastu s dětmi jiskřivým životem. Je ale pravda, že právě toto prostředí je pro malé dítě to pravé dobrodružství. Na fotografiích můžeme vidět, co všechno takové kupy hlíny nabízí a jak akční budí fotografie dojem. Tento soubor je mimo jiné součástí většího dokumentárního celku, sledující pražské sídliště Jižní Město v počátcích 80. let 20. století, který vyšel i jako poměrně obsáhlá publikace v roce 2014.^{11 12}

¹¹ ČEJKA, Jaromír. *Jižní Město: fotografický projekt z pražského sídliště z počátku osmdesátých let 20. století*. Praha: Positif, 2014. ISBN 978-80-87407-11-0.

¹² Okrajově mohu dodat, že dětem na sídlišti a sídlišti celkově se věnoval i český fotograf **Jindřich Štreit** (*1946) při svých návštěvách Francie, což ale pro tuto práci není stěžejní, jelikož zkoumám fotografický materiál vyobrazující česká a slovenská sídliště, nebo slovenský fotograf **Juraj Bartoš** (*1944) ve svém souboru *Deti na sídlisku (80. léta)* v Petržalce, o kterém budu psát více v kapitole 3.4.

Obr. 12–13: Jaromír Čejka, *Děti na sídlišti*, 1980–1982

Nyní bych ráda zmínila fotografii z roku 1988 s názvem *Zimní radovánky ve vnitřním prostoru rondelu na Lužinách*, pocházející ze soukromého archivu architekta a urbanisty **Iva Obersteina** (*1935), který vypracoval projekt pro sídliště Jihozápadní Město.

Obr. 14: Ivo Oberstein, *Zimní radovánky*, 1988Obr. 15: Pieter Brueghel starší, *Zimní krajina s pastí na ptáky*, 1565

Na fotografii jsem narazila docela náhodou, chtěla jsem ji ale zmínit pro její nápadnou podobnost s mým oblíbeným obrazem. Silně mi evokuje *Zimní krajinu s pastí na ptáky* (1565) od vlámského malíře **Pietera Brueghela staršího** (*1525–1530). Z obou děl na mě dýchá mírně ponurý pocit, zároveň bych ho ale nepopsala jako negativní. Svou náladou ve mně vzbuzují určitou nostalgii z dětství. Možná také proto, že zimu jsem si převážně jako dítě spojovala s Vánocemi a se sněhuláky. O něco živěji na mě působí obraz od Brueghela, avšak domnívám se, že za to může převážně barevnost, kterou jaksi černobílá fotografie postrádá. V Obersteinově fotografii spatřuji kapku ironie. Je to trošku jako scéna v divadle. Vpravo vidíme kulisy malebné vesničky, které po přestávce vystřídá mohutný beton. Na druhou stranu, přestože se ve fotografii jedná o scénu ohraničenou vysokými budovami, spatřuji v ní stále své kouzlo. Co od sebe tyto dva obrazy také odlišuje, je čas, ve kterém se scény odehrávají. Kdybychom se ocitli ve filmu, Brueghelův obraz, který je očividně o mnoho let starší, by mohl být vyobrazen mírně zamlženě a pravděpodobně černobíle. Fotografie by pak naopak mohla být barevná na důkaz novodobých technologií. To už se ale jedná pouze o mé domněnky a jak můžeme vidět, ve skutečnosti je to tedy naopak.

Za další vizuálně i obsahově zajímavé považuji tyto dvě fotografie od slovenských autorů **Antona Podstraského** (*1939) a **Andreje Balca** (*1973). Od data jejich vzniku je sice dělí možná víc než 20 let, přesto je čtu podobně.

Obr. 16: Anton Podstraský, *Bez názvu*, 70. léta

Obr. 17: Andrej Balco, *Places*, 90. léta

Na jedné straně Podstraského fotografie koňské obracečky z cca 70. let, na straně druhé pastevec koz o 20–30 let později. V případě první fotografie sledujeme pozůstatky z dob před masovou výstavbou sídlišť, a to typicky venkovský výjev v kontrastu moderní sídlištní scény. Dnes by se nám taková podívaná zdála možná spíš jako nepatřičný vtip. Atrakce. Součást Dne zemědělců s názornými ukázkami. Člověk by tedy řekl, že něco takového dnes už ve městě nemůže zažít. Potom ale zbystříme u druhé fotografie. Ta totiž vznikla o něco později, o mnohem blíže současnosti. Střet vesnického a městského života je tu ale stejně patrný. Na druhou stranu si vybavuji nepopiratelné rozdíly městské krajiny, při projíždění napříč slovenskou krajinou ze západu na její nejvýchodnější cíp. Na jejím konci jsou totiž místa, kde má tato scéna až hmatatelné obrysy. A tak docela možná není divadlem, ale odrazem reality a skutečného života. Osobně se zamýšlím nad tím, jak by vlastně bylo pěkné, kdyby sídliště dostala více prostoru pro otevřenou zelenou krajinu, se stromy a zvířaty, a méně pro beton. Šed' mohutných budov by pak možná nepřipadala tolika lidem tak děsivá.

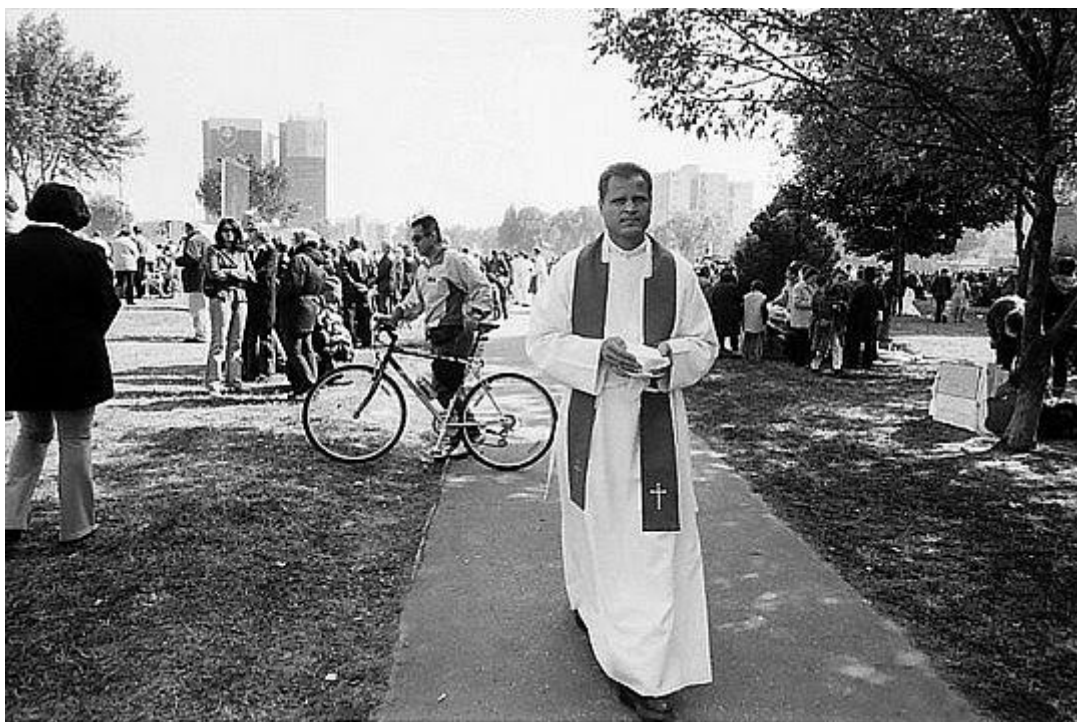
Od těchto rozporuplných obrazů bych se ráda přesunula k dalšímu, ne méně neobvyklému, který zdokumentoval slovenský fotograf **Jaroslav Žiak** (*1971). Tím souborem je *Pápež v Petržalke*, který vznikl v září roku 2003. Žiak tehdy zdokumentoval návštěvu hlavního města Bratislavy papežem Janem Pavlem II. Proběhla zde mše a blahorečení dvou mučedníků komunistického režimu, biskupa Vasiľa Hopka a sestry Zdenky Schelingové. Podle slov tehdejšího prezidenta Rudolfa Schustera a zástupců Petržalky nebylo vybrané místo pro návštěvu Svatého Otce vhodné, avšak přáním samotného papeže bylo, aby se svatá mše konala na místě mezi domy, kde věřící žijí.¹³ Když se podíváme na fotografie, které onoho roku vznikly, asi nebude překvapující, když napíšu, že ve mně zanechávají poněkud zvláštní dojem. Na první pohled bílá roucha působí velmi kontrastně s jejich okolím a možná i trochu komicky. Je to, jako by se uprostřed sídliště pořádala výstava historických maleb se sakrálními motivy a obrazy najednou ožily. Přestože to sice není první představa, která přijde na mysl, po zamyšlení se mi to, co vidím, jeví nakonec zcela přirozené. Ukazuje nám jakési komunitní souznění, to, že náboženství by mělo dávat lidem především dohromady, a ne naopak. Zároveň ukazuje docela ojedinělý obraz, jelikož běžně takový počet lidí na sídlišti nespatříte. Najednou už místo nepůsobí tak anonymně a je vlastně o mnohem vřelejší.

¹³ Petržalka je na návštěvu pápeže dobře připravená - Bratislava SME. Bratislava SME - aktuálne správy z Bratislavy a okolia [online]. Copyright © Copyright 1997 [cit. 28.07.2020]. Dostupné z: <https://bratislava.sme.sk/c/1068558/petrzalka-je-na-navstevu-papeza-dobre-pripravena.html>

Ukazuje nám to, co by mohlo být a také funguje jako důkaz, že to evidentně možné je. Lidé se dokážou spojit a jde jim to moc dobře, když mají něco společného.

Obr. 18–19: Jaroslav Žiak, *Pápež v Petržalke*, 2003

Dalším neobvyklým spojením městské a vesnické kultury je fotografie *Lišeňské hody* pořízená v Brně roku 1992 **Michalem Bartošem** (*1957). Je zvláštní, jak se naše kultura s časem proměňuje. Folklor většina společnosti žijící ve velkých městech vnímá jako typicky vesnickou záležitost, tahle fotografie to ale docela vyvrací. V popředí zdobené folklorní kroje pochodující vstříc sídlišti zpočátku působí jako něco nepřírozeného, ale stejně jako kroje, jsou i paneláky v podstatě naší kulturou, i když možná více rozporuplnou a pro část populace ne snadno přijatelnou. Když se na chvíli zastavíme a zamyslíme se nad skutečnou povahou folkloru, jeho ryzostí plnou radostí ze života, pospolitostí, sounáležitostí a tancem, to je to hezké a cenné, oč je třeba s láskou pečovat. Možná najdeme tyhle malé kousky i v sobě a potom se tento obraz stane i ve městě více uvěřitelný.

Obr. 20: Michal Bartoš, *Lišeňské hody*, 1992

Do série zvláštních situací přispěl i slovenský fotograf **Martin Kollár** (*1971). V rámci jeho souboru *Nothing Special* vznikla roku 2003 následující fotografie. Vidíme na ní dva mladíky v tradičním lidovém kroji, sedící na veřejném klepači na koberce a krátící si chvíli pokuřováním cigarety. Za nimi je sídliště a celá scéna působí kuriózně. Nutí mě přemýšlet nad tím, co to vlastně

vidím? Je to scéna vystřižená z filmu? Mají jen natáčecí pauzu? Nebo jdou právě z velikonoční pomlázky a už toho moc vypili? Anebo je to celé jenom nastrčená bouda a scénu někdo vymyslel?

Obr. 21: Martin Kollár, *Nothing Special*, 2003

Když budu Kollárovi věřit, že je opravdu pouhým pozorovatelem a nálezcem situace, musím mu za takový objev poblahopřát. Podařilo se mu najít naprosto podivnou podívanou, která jde proti samotnému názvu s hlavou hrdě vztyčenou a která z divákovy mysli jen tak rychle nevyrchá. Možná se k ní někdy zpětně v mysli vrátí a zasměje se. Já to asi udělám.

Posledním autorem v této kapitole je bratislavský fotograf **Andrej Balco** (*1973). Ve své tvorbě věnuje pozornost především lidem pohybujícím se ve svém přirozeném prostředí, stejně tak dokumentuje chod dění svého okolí. Ve svém souboru *Suburbs* (2004), neboli předměstí/periferie, zkoumá, jaký typ lidí paneláky obývá a zda vůbec existuje něco jako „panelákový člověk”.¹⁴ Zavádí nás i do prostředí samotných bytů a jejich obyvatele nalézáme při různých činnostech a situacích. Při svém výzkumu Balco zjišťuje, co je pro takové bydlení charakteristické: sádrové koupelny,

¹⁴ Life in a Block of Flats: Suburban Slovakia - Photographs by Andrej Balco | LensCulture. LensCulture - Contemporary Photography[online]. Copyright © Andrej Balco [cit. 28.07.2020]. Dostupné z: <https://www.lensculture.com/articles/andrej-balco-life-in-a-block-of-flats-suburban-slovakia>

rozbité poštovní schránky a šedá barva. Autor se ale svým přístupem snaží zjednodušenému stereotypnímu pohledu vyhnout. Poukazuje na rozmanitost a pestrost života těchto míst. Fotografie jsou typické svou výraznou barevností a humor a vtip je jejich nedílnou součástí. Místy vyvolávají sarkastický dojem, zejména jsou to fotografie s užitím blesku, které podtrhují absurdnost daného místa či momentu. Hlavní aktéry nalézáme opalující se na střeše panelového domu nebo na přilehlé louce, ve chvílích siesty pokuřující cigaretu na gauči v obývacím pokoji nebo při výběru vánočního stromku se Santovou čepicí na hlavě.

Obr. 22–25: Andrej Balco, *Suburbs*, 2004

3.2 Panelák z pohledu architektury

V této kapitole se nebudu tolik věnovat samotné existenci člověka v panelákovém prostředí, nýbrž se zaměřím na fotografické mapování paneláku jako základní architektonické jednotky. Přes dokumentaci výstavby sídlišť například **Ondřejem Nosálem** (*1938) se posunu k přístupu **Martina Kleibla** (*1981) a **Kristíny Močkové** (*1993), kteří ve své práci zkoumali, co tu před výstavbou bylo a co z původní výstavby zůstalo. Z jiného úhlu budu paneláky zkoumat u slovenského autora **Petra Homoly** (*1977), poté se zastavím u české umělkyně **Sylvy Francové** (*1973) a u jejích

časosběrů. Český fotograf **Robin Závodný** (*1987) nás provede svou urbánní krajinou, **Maroš Krivý** (*1981) se pozastaví nad rozporuplností fasád a kapitolu zakončí **Martinem Tůmou** (*1981) a **Jakubem Skokanem** (*1985) ze studia **BoysPlayNice** a jejich hrou s papírovým modelem v krajině.

Jak již bylo řečeno v úvodu, kapitolu začínám samotnou výstavbou sídlišť, kterou dokumentoval v roce 1987 slovenský fotograf **Ondrej Nosál** (*1938). V sérii *Panelák na dlhých dieloch* zaznamenává vznik dnes už poměrně rozsáhlého bratislavského sídliště. Zdá se, jako kdyby mohutná série vysokých budov rostla z ničeho. Není tomu bohužel tak. Výstavba zasáhla území bývalých vinic a ovocných zahrad, a tak svou intervencí naprosto změnila charakter oblasti. Připomíná mi to vzpomínku z dětství. Pamatuji si, když probíhala panelová výstavba za domem mojí babičky. Tehdy to byla jen okrajová část Olomouce, v podstatě vesnice. Dnes je tam jedno z největších sídlišť. Jako dítě jsem nechápala, co se děje, a nepřipadalo mi to špatně. Říkali jsme tomu hroudy a často jsme tam chodili s bratrancem na „průzkum“. Moji prarodiče z toho ale nebyli zrovna veselí. S časem už dokážu pochopit proč. U těchto výstaveb se často zacházelo velmi necitlivě vůči okolní krajině, a to ve velkém. Je docela smutnou podívanou, že si paneláky nedržely ani minimální odstup a doslova se nalepily na řadové domky, bez špetky citu a rozmyslu. Bez pozvání. Částečně je to logický postup kvůli úspoře místa. Sídlíště jsou vcelku přirozenou odpovědí. Co si ale myslím, že je špatně, je způsob, kterým se k tomu často přistupuje.

Obr. 26: Ondrej Nosál, *Panelák na dlhých dieloch*, 1987

Když se posuneme o několik let dál, ale zůstaneme u podobného tématu, nabízí se dva autoři. Slovenský fotograf **Martin Kleibl** (*1981) a česká fotografka **Kristína Močková** (*1993). Oba zkoumají pozůstatky dřívějších obcí nebo okraje městských částí, které se v současnosti stávají spíš součástí městského centra.

Macharova 105

Obr. 27: Martin Kleibl, *Dvory kedysi a dnes*, 2004–2010

Obr. 28: Kristína Močková, *Solitér*, 2016

Fotograf **Martin Kleibl** (*1981) se dokumentování svého působiště, tedy bratislavského sídliště Petržalka, věnuje už od času svých studií na VŠVU. V souboru *Dvory kedysi a dnes*, který vznikl mezi lety 2004–2010, srovnává původní a nynější podobu petržalské části Dvory. Ta dříve tvořila pouze okrajovou část Petržalky. Kvůli rozsáhlé panelové zástavbě byly ale desítky domů zbourány, a tak někdejší krajina absolutně ztratila svůj původní ráz. S mapou s tehdejším plánem zástavby v ruce obcházel tato místa. Vytváří diptychy, v nichž na jedné straně můžeme vidět staré černobílé fotografie původních domů a domků, a na straně druhé Kleiblovy fotografie stejného místa, avšak ze současnosti, tedy obrostlé paneláky, hřišti a parkovišti. Na první pohled spatříme, jak se krajina změnila k nepoznání. Každá z dvojic fotografií je doplněna o krátký popis, a to o konkrétní adresu místa. Zajímavost tohoto souboru se mi jeví v určité nostalgii, kterou z něj pociťuji. Jedná se sice o Petržalku, tedy o konkrétní sídliště a jeho určitou část, avšak tento pohled by se dal aplikovat na řadu dalších sídlišť. Myslím, že každý z nás v hlavě uchovává vzpomínku na tu nebo onu ulici, kterou jako malé dítě procházel a ona teď neexistuje. Tedy existuje, ale jinak. Jak již jsem naznačila dříve, autor se tomuto tématu věnuje poměrně důkladně. Mimo *Dvory* zkoumal například i své sousedy v souboru *Susedia*, o kterém budu psát více v kapitole 3.4. Důvod, proč ho zmiňuji už teď, je, že o svých panelákových fotografických souborech a dalších poznatcích vydal roku 2014 knihu *Petržalka – prekvapivý sprievodca mestskou časťou*.¹⁵ Svou prací se snaží předat jistou osvětu pro obyvatele sídliště. Nabádá je k většímu zájmu o své okolí a prostředí, kde žijí.

Dalším souborem je *Solitér* (2016), který může posloužit jako zajímavé porovnání s předchozími Kleiblovými *Dvory*. **Kristína Močková** (*1993), taktéž studentka VŠVU v Bratislavě, se stejně jako Martin Kleibl v jednom ze svých souborů věnuje sídlišti Petržalka v kombinaci s jeho původními pozůstatky. Autorka při svých procházkách městem nacházela a dokumentovala opuštěné domky uvězněné mezi panelovými domy. Zde vidíme další možnost, jak se lze na dané téma dívat. V jejím souboru tedy pozorujeme pozůstatky z toho, co z původní mapy zbylo. Při samotném fotografování autorka zvolila cestu klasického analogového fotoaparátu, a tak mají fotografie typickou filmovou barevnost, a tak trochu „oldschool“ atmosféru.

Nyní už se dostávám k panelákům v současnosti. Slovenský fotograf **Peter Homola** (*1977) se soustřeďuje na budovy jako takové a ve svém souboru *Building Walker* (2006) nám ukazuje pohled hledáčkem vzhůru. Můžeme s ním hrát jeho pavoučí hru, procházet se po panelácích a

¹⁵ KLEIBL, Martin. Petržalka (Prekvapivý sprievodca mestskou časťou). V Bratislavě: Premedia, 2014. ISBN: 978-80-8159-159-4.

vnímat tak prostor zase o kousek jinak. Vytváří podivnou, tak trochu nehostinnou krajinu fasád, svým povrchem a odlidštěnou atmosférou připomínající nějakou cizí planetu.

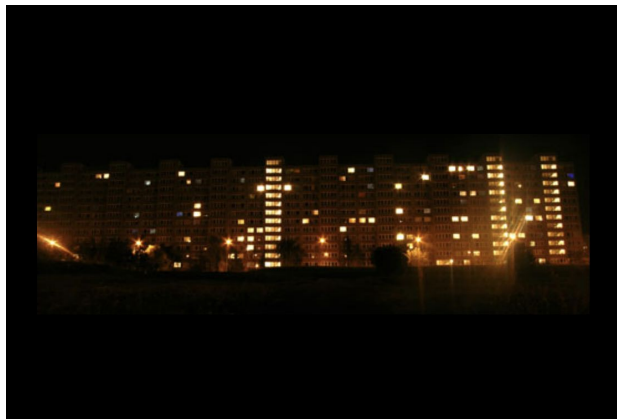

Obr. 29: Peter Homola, *Building Walker*, 2016

Další autorkou je česká umělkyně **Sylva Francová** (*1973). Její tvorbu v této práci rozdělím do dvou částí. První, zaměřující se převážně na architektonickou složku, rozeberu zde. Tu druhou, zkoumající spíš samotného obyvatele paneláku, potom o něco později v kapitole 3.4.

Ať už se ale jedná o živé či neživé modely, Francová velmi často pracuje s metodou časového sběru či se sekvenčním snímáním. Například ve svém souboru *Views*, kterému se věnovala v letech 2005–2006, v jehož první části fotografuje panelový blok za tmy, kde se z fotky na fotku mění pouze světélkující okna. Přeblikáváním vytváří hravou animaci a dává nám prostor k úvahám. Které okno se rozsvítí teď? A kdo tam asi bydlí a proč vstává tak brzo? Kam jde? A v kolik hodin světlo zhasne a pokoje utichnou? Anebo si můžeme představit, že vlastně nesledujeme panelák, ale klavír, jehož struny ovládá neviditelný hudebník. Možná, že nám hraje zrovna tu ukolébavku. Druhá část potom pojednává o samotném pohledu z okna na chodbě zevnitř panelového domu směrem ven, monitorující patro po patru v různou denní a roční dobu. Jak píše

Francová na svém webu: „*Je to časová mozaika mozaiky oken, mozaiky průhledů.*”¹⁶ Jako kdybyste vytiskli černobílé obrysy oken a dali je dětem. Asi každé z nich by ho vybarvilo jinak, než byste očekávali.

Obr. 30–31: Sylva Francová, *Views*, 2005–2006

Obr. 32: Sylva Francová, *Okna*, 2009

V dalším projektu nazvaném *Okna* (2009) sbírá fotografie oken a balkónů, které dohromady vytváří jakési vzory. Množství těchto oken vyvolává pocit, jako by snad někdo seděl za počítačem a okna digitálně množil pouze pomocí klávesových zkratk Ctrl + C a Ctrl + V. V naprosté záplavě se zdají být místy až identická, ale při bližším průzkumu si můžeme všimnout, že támhle někdo položil na parapet kytičku a tady zase pověsil červené záclony. To, co se odehrává za oněmi okny, je

¹⁶ SYLVA FRANCOVÁ: *Views*. SYLVA FRANCOVÁ: fotografie, ilustrace, grafika, web-design [online]. Dostupné z: http://www.sylvafrancova.com/Views_09_mp4.php?jzk=0

nakonec to, co se nejvíc liší a zároveň zůstává malým tajemstvím, přestože balkon už třeba něco napověděl. Těchto vzorů poté využilo už několik oděvních návrhářů, například ilustrátorka **Anna Bydžovská** (*1994) ve svém grafickém cyklu *Concrete* nebo ilustrátor **Jan Šrámek** (*1983), který vytvořil „panelákový“ potisk pro peněženky.

Nyní se přesunu k dalšímu autorovi, a tím je český fotograf **Robin Závodný** (*1987). Věrnou inspirací je mu jeho rodná Olomouc, konkrétně sídliště Lazce. Tento sídlištní vliv a tematika městské krajiny se prolínají napříč jeho tvorbou. V jeho souboru s názvem *Urbánní krajiny* (2011) sledujeme vizuálně přitažlivou podívanou. Paneláky nevyobrazuje v kontrastu, nýbrž v souladu s okolní krajinou. Kompozici vytváří na základě vizuální podobnosti, kterou můžeme spatřit mezi sídlištními budovami a tím, co je bezprostředně obklopuje. Autor nám díky detailnímu komponování ukazuje svůj pohled, z jehož úhlu se nám zdá, že paneláky volně přechází do krajiny a naopak. Téměř splývají. Holub vylétá z fasády a přistává na balkóně. Travnatá plocha se zvedá, pomalu se plíží po budově a stává se kopcem. Na nebi vysvitla dvě slunce. Musíme ale zůstat pevně stát. Stačilo by se malinko odchýlit od původního místa pozorování a fotografie by takto nemohla fungovat. Linie by se narušila a celý dojem barevné symbiózy by zmizel.

Obr. 33–34: Robin Závodný, *Urbánní krajiny*, 2011

O dva roky později vytvořil urbanista **Maroš Krivý** (*1981) soubor *New Coat of Paint*. Pozoruje další z faktorů, jež lze z architektonického pohledu sledovat, a tím je zateplování. Z konstantní šedi se stává změť barev, která navozuje dobrý pocit, radost a svou duhovou škálou překrývá anonymitu. Nebo se o to jen snaží? V tomto případě autor souzní spíš s odklonem od fasád. Při otázce, jak charakterizovat panelové domy v bývalém východním bloku, většina lidí pro svůj popis zvolí slova jako „šedý“ a „fádní“. Ve snaze změnit toto vnímání přišly na řadu barevné fasády, které naznačující jakýsi utopický příslib veselosti a rozmanitosti. Krivý fotografoval tyto budovy, avšak černobíle. Svým ztvárněním nás tedy zbavuje prostého potěšení z mnohdy komických barevných kombinací, ale u každé fotografie v popisku uvádí seznam barev, které bychom normálně viděli. Pozastavuje se nad myšlenkou, jestli je společnost skutečně závislá na něčem tak povrchním, jako je barevný nátěr? Nezůstává město pod všemi těmi vrstvami stejně tak fádní jako předtím?¹⁷

WHITE SMOKE, LIGHT OCHRE, MEDIUM OCHRE

Obr. 35: Maroš Krivý, *New Coat of Paint*, 2013

Jako poslední zmíním fotografické duo **Martin Tůma** (*1981) a **Jakub Skokan** (*1985), kteří vystupují už od roku 2008 pod společnou značkou **BoysPlayNice**. Jejich tvorba se zaměřuje převážně na architekturu, zpracovávají spíš komerční zakázky, avšak v duchu kreativního konceptu.

¹⁷ Maros Krivy. Maros Krivy [online]. Dostupné z: <https://maroskrivy.eu/New-Coat-of-Paint-Wyspa-Institute-of-Art-Gdansk-2014>

Pro tuto práci bych chtěla zmínit fotografie zrekonstruovaného panelového domu v Rimavské Sobotě na Slovensku od architektonické kanceláře Gutgut. Nechci se ale zaměřit přímo na tuto zakázku, spíš na volné pokračování, kterým vyústila. Kromě fotografií samotného objektu totiž vznikla roku 2014 ještě jedna paneláková série. Od studia Gutgut si nechali slepit papírové modely z kapa desek, se kterými demonstrovali, kam všude se dají panelové domy zasadit. Postavili model na stativ, který dobarvovali, aby mírně splýval s krajinou, a vytvářeli tak zábavnou vizuální hru. Tato série je sondou, jak panelový dům (ne)komunikuje s krajinou, která se sídlištěm třeba nikdy nakonec ani nestane.

Obr. 36: BoysPlayNice, *Gutgut*, 2014

3.3 Fenomén hřiště

Dětská hřiště k sídlištím neodmyslitelně patří. Jsou to taková kouzelná místa uprostřed betonové džungle nabízející úkryt všem, kteří ho umí najít. Alespoň takto si je pamatuji já. Dávají prostor ke sblížení obyvatel sídlišť, ať už maminkám, strýčkům, dětem, psům, morčatům nebo třeba hračkám na pískovišti. Je to místo pro potkávání, neúnavné dětské závodění, království pejškařů. V současnosti se stávají stále běžnější hřiště dřevěná, s všemožnými houpačkami, skluzavkami

pestrých barev, ale i o dost složitějšími vymoženostmi. Mnohem častěji se také stává, že taková hřiště najdeme oplocená a nechybí tabulka s návštěvním řádem. V minulosti ale hřiště připomínala spíš vesmírné stanice s rozmanitými kovovými konstrukcemi všech tvarů a velikostí, která sice neoplývala bezpečnostními prvky, měla však své kouzlo. Ve fotografii se právě tato původní vizuálně přitažlivější hřiště stala docela oblíbeným motivem k pozorování hned u několika autorů. Některé fascinuje více pohled na hřiště opuštěná, jako tomu je u **Jaroslava Žiaka** (*1971) nebo **Juraje Chudého** (*1985). Jiní upřednostňují lidskou společnost a volí tedy dokumentační přístup, jako autoři **Lubo Stacho** (*1953) nebo **Zdeněk Voženílek** (*1929).

V rámci dokumentu dětská hřiště sleduje i **Jaroslav Žiak** (*1971). Autora už jsem zmiňovala v jedné z předešlých kapitol (3.1.) věnujících se právě dokumentu. Soubor, který je ale pro tuto kapitolu podstatný, nese název *Ihriská/Playstation* (2005–2014). Jaroslav Žiak v něm mapuje poněkud zašlá původní hřiště, která mají už svá nejlepší léta za sebou. Kovové konstrukce, které jsou nyní zpravidla nahrazovány novějšími dřevěnými verzemi. Tak trochu zapomenutá, zarostlá, ale přesto stále tady, v konfrontaci s okolím, ztrácející se mezi okolní novostavbou, číhající zpoza popelnice či jako součást parkoviště. Připomínka dávných let. Pro novou generaci dětí už je to asi něco, co nebudou vnímat nijak zvláštně, možná dokonce vůbec. Myslím ale, že pro generace předešlé včetně té mé může vyvolat poněkud nostalgický pocit. Žiak se tématu hřišť mimo fotografii věnuje i v malbě a vytváří minimalistické obrazy, jeho oblíbeným a nejvíce používaným prvkem jsou potom branky.

Obr. 37–38: Jaroslav Žiak, *Ihriská*, 2005–2014

Podobný motiv najdeme i u bývalého studenta Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně **Juraje Chudého** (*1985). Jeho soubor z roku 2009 s názvem *Playgrounds (Hřiště)* je dalším pohledem na tento fenomén. Tentokrát ale nevíme, zda se ocitáme v okolí sídliště či ještě dál. Fotografie jsou v

podstatě „portréty” objektů kovových konstrukcí obklopených zelení. Opět se tedy ocitáme v situaci, v níž si příroda bere zpět, co jí bylo sebráno. Zároveň ale fotografie budí pocit záměrné instalace a přesto, že v okolí vidíme jen husté lesy, v bezprostřední blízkosti prolézaček je tráva posekaná. Z tohoto postřehu lze usoudit, že v tomto případě se možná o tak zapomenutá místa nejedná a stále ještě plní svou funkci. Rozpínající se zeleň okolo ale napomáhá dojmu, jako kdyby si teď sama hřiště hrála na schovávanou.

Obr. 39: Juraj Chudý, *Playgrounds*, 2009

Tématem hřiště jsem se nechala strhnout i já a nakonec se stal předmětem zkoumání v praktické části mé bakalářské práce. I mě fascinuje pohled na hřiště, které jsem po dobu svého dospívání pozorovala a poté fotograficky zaznamenávala (2016–2020) z okna naší kuchyně v Olomouci. Rozhodla jsem se mu proto věnovat celou samostatnou kapitolu, ke které se dostanu až na konci této práce, a tím mi bude umožněn volný přechod k samotnému výstavnímu souboru.

Ještě bych ráda chvíli zůstala u tohoto tématu, trochu se vrátila v čase a zastavila se u samostatné fotografie, kterou jsem nedávno docela náhodou objevila. Je to fotografie pořízená slovenským fotografem **Lubem Stachem** (*1953), nalezena bez názvu, datace či přiřazení ke konkrétnímu souboru, přišla mi ale dobře zastupující protipól k předchozím autorům. Nacházíme se na bratislavském sídlišti Petržalka, odhadem v 70.–80. letech a opět se díváme na hřiště. Na rozdíl

od předchozích, časem zapomenutých, ztracených a nostalgických příkladů, sledujeme obraz, který nám svou barevností a zalidněností demonstruje důkaz, že je naživu. V popředí fotografie na sebe strhává pozornost hlouček dětí, který jako kdyby se rodil z pískoviště. Změř minutě vytváří pocit dlouhé stonožky nebo jiného podivného tvora v nadživotní velikosti. Když se na fotografii chvíli dívám, oči mají tendenci se po chvíli zahledět kamsi do dálky, tam na panelové sídliště, které nějakým způsobem uzemňuje celkový pocit z vyobrazené scény a vytváří zarámovaný obraz. Po chvíli mě ale opět vyruší čísi pohled. Je to malý blondátý kluk, který se mi dívá přímo do tváře. Nalevo od něj je ještě jeden, ten se ale otočil pouze mimoděk. Tento blondátý kluk na mě civí. Možná mu vadí, že je civěno na něj. Když totiž ještě chvíli zpozorním, všimnu si, že z levého dolního rohu čouhá fotografův stín, kterým se najednou sám fotograf stává součástí dětské skupiny. Celý výjev potom budí dojem, že my jsme ten dospělý, co stojí na patníku oddělující planetu dětství od té naší, s povinnostmi a nezaplacenými účty. Koukám shora, jako kdybych nemohla překročit pomyslnou bariéru. Nemůžu se vrátit. Můžu jen kouskem vrhnout svůj stín.

Obr. 40: Ľubo Stacho, *Bez názvu*, 70.–80. léta

Posledním zmíněným autorem je český fotograf **Zdeněk Voženílek** (*1929). Stejně jako u předchozího autora jsem si vybrala jednu konkrétní fotografii, na kterou se chci podívat trochu blíže. Patří mezi autorovy známější fotografie. Černobílý obraz ze všech stran okolo rámuji paneláky, z přední strany potom stojí sám fotograf, který teď ale svůj stín nevrhá. Tedy vrhá, ale společně s paneláky za ním, a je tak drobný, že ho mohutné budovy přehluší. V popředí fotografie se nachází pískoviště a k němu přiléhá skluzavka. Na ní stojí nízká postava dítěte s napjatými pažemi směrem do stran od těla. Tím, že je fotografie černobílá a dítě je oblečeno do tmavého oblečení s dlouhými rukávy, celá postava potom tak trochu splývá, a pokud fotografii nepozorujeme soustředěně, vidíme pouze obrys připomínající kříž. Kříž, který vylézá ze skluzavky a směřuje do všech panelákových stran. Nad ním už je jenom nebe s bílými oblaky a pod ním černá zem. A hned vedle dvě skotačící děti.

Obr. 41: Zdeněk Voženílek, *Bez názvu*, 70. léta

3.4 Identita obyvatele

V této kapitole bych se k lidem chtěla podívat blíž než v kapitole 3.1, ve které se sice věnuji dokumentaci lidí na sídlišti, dívám se na ně ale z větší dálky a spíš zkoumám společnost jako celek. Nyní se nejen svými pohledy do obývacích **Jurajem Chlápíkem** (*1976) nebo **Sylvou Francovou** (*1973) pokusím o individuálnější přístup.

Brněnský fotograf a člen skupiny EPOS **Jiří Horák** (*1940) se svou tvorbou řadí k československé nové vlně. Jeho inscenované černobílé fotografie z prostředí sídlišť se nesou v temné šedivé atmosféře.¹⁸ Horák vypráví o svém pohledu na člověka versus město. Aranžuje své modely do popředí a my je sledujeme v kontrastu s kulisou vysokých paneláků. Postavy působí stejně mocně a mohutně jako budovy, které je obklopují. Říkají něco ve smyslu: „Podívej, z čeho jsem vzešel a jsem drsnej, že jsem to zvládl. Sídliště mě naučilo.“

Obr. 42: Jiří Horák, *Kulis města*, 1973–1982

¹⁸ „Elegické, pochmurné ladění fotografií souvisí s tehdejšími mentálními nastavením vzdorné vlasaté „bigbítové“ mládeže sedmdesátých let i svobodnou hippie náladou konce let šedesátých. Fotografie skupiny nesou znaky inspirace filmovou estetikou nové vlny, módní fotografie a reportážní fotografie tehdejších časopisů orientovaných na mladou generaci.“ (Jiří Horák, Rostislav Košťál, František Maršálek, Petr Sikula. Dům umění města Brna [online]. Copyright © DŮM UMĚNÍ [cit. 28.07.2020]. Dostupné z: <http://www.dum-umeni.cz/cz/vystavy/detail/id/101>)

Bratislavský fotograf **Juraj Bartoš** (*1944) oproti tomu sleduje o něco mladší skupinu, a to malé děti. V osmdesátých letech tak jeho dílem vzniká dokumentární soubor *Deti na sídlisku*, v němž v Petržalce portrétuje děti při hrách nebo nejružnějších činnostech. Fotografie vznikají docela zblízka, takže by mimo jiné mohly najít využití i v módním katalogu dětské konfekce, jelikož můžeme detailně spatřit jejich oblečení, potažmo jaký účes byl tehdy v módě nebo by svůj účel mohly najít jako dárkové fotografie, které vznikají ve školce co následný prezent pro rodiče.

Obr. 43–44: Juraj Bartoš, *Deti na sídlisku Petržalka*, 80. léta

Dalším, již po několikáté skloňovaným autorem je slovenský fotograf **Jaroslav Žiak** (*1971). Pro tuto kapitolu chci zmínit svůj oblíbený soubor *Together* (2014–2015). Tahle barevná série nám ukazuje příběhy bratislavských pejskařů. Každá fotografie nese název podle skutečného jména, které pes od svého majitele obdržel. Tento soubor bych označila za zábavný, jelikož mě vybízí ke hře „jaký pán, takový pes“ a jestli tomu tak skutečně je. V některých případech je tomu vážně tak. Dále ve mně rezonuje jakýsi pocit souznění. Přestože se mi někdy „pejskařina“ pozdává poněkud směšná, je stejně tak pravda, že jsem celé dětství poctivým pejskařem byla. A tak je pro

mě tento soubor určitou vzpomínkou a odkazem na pocit sounáležitosti, který jsem jako dítě po dobu venčení obklopená sousedy a psy cítila.

Obr. 45–46: Jaroslav Žiak, *Together*, 2014–2015

Z venkovního prostředí se nyní přesuneme dovnitř. Při svém výzkumu jsem totiž objevila společné téma, které následující autoři mají, a tím jsou obývací pokoje. Dává to docela smysl. Obývací je místo, kde se děje život. Alespoň v některých případech, samozřejmě ne každý tohle „pravidlo“ ctí. Život v panelovém bytě, kde opravdu moc místa nazbyt není, k tomu ale vybízí a obývací pokoj slouží jako společenská místnost, kde se rodina setkává, tráví společně čas povídáním, čtením nebo jen prostým gaučováním.

Autorka **Sylva Francová** (*1973), jak jsem již zmiňovala v kapitole 3.2., ve své tvorbě užívá metodu časosběru a sekvence. Více než architektuře se ale Francová věnuje jejím obyvatelům samotným, nacházejícím se ve svém přirozeném prostředí. V souboru *Obývací* se ocitáme v autorčině obývacím pokoji, který systematicky dokumentovala v letech 2006–2009, tedy v době strávené na mateřské dovolené, a my jako pozorovatelé zvenčí se tak stáváme svědky dění příběhu celé rodiny. Soubor funguje ve dvou provedeních. Jednak jako statická fotografie a jednak jako digitální rozpohybovaný obraz, v rámci nějž Francová vytváří jakési mozaiky v kolážích po šestnácti fotografiích, které díky animaci vzbuzují dojem hemžení. Dalším souborem je *In Panel*, stejně tak inspirován autorčíným místem pobytu a její nekončící fascinací sídlištním fenoménem. Opět se ocitáme v prostředí obývacích pokojů, tentokrát ale fotografuje své sousedy a známé. Můžeme tedy zpozorovat autorčinu zvědavost a zájem o dění kolem. Zajímavé je, že se věnuje stále

stejnému tématu ze svého bezprostředního okolí, a tím se tedy jedná o velmi citlivý intimní materiál. Při focení vstupuje lidem do soukromí, zpravidla neinscenuje, ale fotografuje, až ji přestanou vnímat. Sama sebe tedy vnímá jako tichého pozorovatele obyčejného denního života, všímá si každodenních činností a banalit. Sama autorka přiznává podobnost svých prací a říká, že hlavním středobodem jejího fotografického zájmu je čas, jelikož často pracuje na souborech poměrně dlouhou dobu.

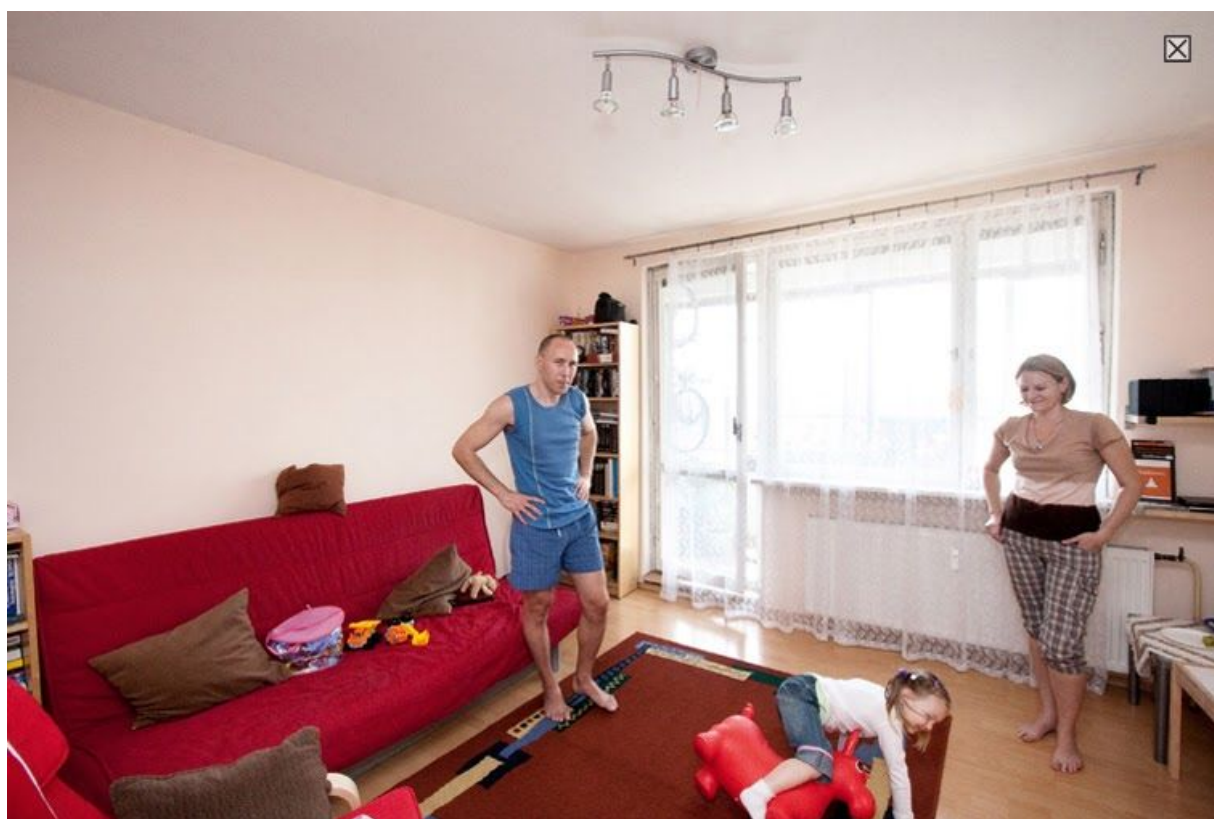

Obr. 47: Sylva Francová, *Obývací*, 2006–2009

Obr. 48: Sylva Francová, *In Panel*, 2010

Podobnými příklady jsou slovenští autoři Martin Kleibl a Juraj Chlpík. **Martin Kleibl** (*1981), kterého už jsem představila v kapitole 3.2. s jeho *Dvory kedysi a dnes*, se ve svém projektu *Susedia* (2010) vydává do bratislavských paneláků. Ještě než se objevíme přímo v obýváku, spatříme na jeho webové stránce pohled na panelák, který funguje jako interaktivní hra – při kliknutí na konkrétní balkon s oknem se nám otevře pohled konkrétního obývacího pokoje, a my tak můžeme vstoupit. Takto jednoduše se pak objevujeme na desítkách návštěv během pár minut. Vidíme stejný pokoj v několika provedeních. Jiný nábytek, jiné barvy, jiné lidé. Je to jako kliknout na tlačítko „customize“, tedy přizpůsobit, udělat na míru a s každým kliknutím se nám nabízí jiná verze.

Obr. 49: Martin Kleibl, *Susedia*, 2010

Fotograf a kameraman **Juraj Chlpík** (*1976) rozehrává podobnou hru. Tentokrát ale formou knihy a krátkometrážního filmového dokumentu z roku 2010 *Identity Petržalky*, která je jakousi sondou do života obyvatel sídliště. Kniha je čtvercového formátu, v němž za pomoci diptychů zobrazuje na jedné straně portrét obyvatele, na straně druhé jeho domov. Portrétovaná osoba je vyfocena velmi jednoduše a střídme, s bílým pozadím, ničím nerušená. Něco málo o charakteru člověka nám může napovědět jeho výraz, případně viditelná část oblečení, více ale ukáže strana druhá, která odkrývá pokoj, který fotografovaný nejvíce obývá. V dokumentu potom

přeskakujeme z bytu do bytu, kde nám každý účastník odkrývá svůj příběh a vztah, který k bydlišti na sídlišti chová. Někdo z okna vidí park, oblaka a slunce a někdo jiný jen binec a další beton. Podobný přístup nakonec lze uplatnit kdekoliv vás napadne. Chlpíkův dokument nám ukazuje hned několik stran mincí a je na nás, co si z toho odneseme a jaký závěr vyvodíme. Možná není třeba to nijak uzavírat. Možná si máme zkrátka jen všímat a vědomě vnímat život a jeho pestrost a to, že každý z nás je jiný, má jiné potřeby, znalosti, zkušenosti, sny. Ale stejně tak je třeba opečovávat to, co je nám drahé a co máme společné. Víc si držet dveře, zdravit se a starat se. Občas si myslím, že ani tak nezáleží na tom, že bydlíme v paneláku nebo někde jinde. Mít pozitivní přístup je zkrátka dřina a je těžké si ho udržet. Zádrhel se objeví i v sebekrásnějším domě. Důležité je přijmout sebe a život jako takový. Slovenská i česká nátura je v tomto docela specifická, až je to úsměvné. Je to takové to „věci mě štvou a někdo za to může a tráva je zelenější za rohem, ale netřeba nic měnit a vlastně mě to trochu baví, jenom to neřeknu nahlas“. Přála bych nám, abychom se více soustředili na to, proč ano, místo na to, proč to nejde.

Obr. 50: Juraj Chlpík, *Identity Petržalky*, 2010

Kapitolu zakončím slovenskou fotografkou **Janou Hojstričovou** (*1972), která ve své knize *Ludský scan*¹⁹ představuje jako jeden ze souborů *Periférne telá* (2008). Soubor funguje formou diptychů. Na jedné straně vidíme pohled na město a na straně druhé fragmenty lidského těla. Mezi dvojicemi fotografií můžeme často najít nějakou podobnost, ať už v jejich tvaru, barevnosti nebo malém detailu. Autorka se zaměřuje na tematiku periferií, ať už těch městských, stejně jako lidských. Všechny periferie podle autorky totiž spojují jedno, a to jistou nechuť a opovržení, které se jim od společnosti dostává. Pro mnoho lidí jsou sídliště vrcholem hnusu, moc betonu a moc bince. Stejný odpor ale hodně z nás chová i k samotnému lidskému tělu. Jako bychom se stále tolik báli si přiznat, že dokonalost zkrátka není. Pohled na staré tělo se mnohým z nás oškliví, ne o moc míň než odpadky povalující se na chodníku. A to samozřejmě neplatí jen pro tělo staré a „použité“. Je to asi přirozený výsledek toho, že máme zažitý jako vzor a symbol krásy neexistující modelky z časopisů, které jsou dlouhé a hubené a perfektní, a hlavně perfektně vyretušované. Náš cíl a idea tedy nejsou odrazem reality, což je ale pro mnohé těžké uvěřit. Pokud společnost neúnavně nabádá k něčemu lepšímu a dokonalejšímu, jak najít a skutečně vidět krásu ve striích, křivkách, pihách, ochlupení, velkých uších a malých rtech? Jak potom přijmout sami sebe? Těší mě, že teď, o dvanáct let později, to občas vidíme. Narůstají tendence se o to pokoušet. Stále je model dokonalosti dost silný a mocný, a je tedy těžké ho zpochybnit, stejně tak jsem si vědoma existence své tolerantní a otevřené bubliny, přesto ale věřím, že se k tomu jednou jako společnost dobereme. Bude to asi ještě chvíli trvat a bude to cestou i trochu bolet, ale děje se to.

Obr. 51: Jana Hojstričová, *Periférne telá*, 2008

¹⁹ HOJSTRIČOVÁ, Jana. *Ludský scan / Human scan*. V Senici: Záhorská galéria Jána Mudrocha v Senici, 2013. ISBN: 978-80-85738-95-7

3.5 Sídliště jinak

S tematikou sídlišť si mimo klasickou dokumentární potažmo konceptuální fotografii pohrávají i jiné formy s různými zásahy. V této kapitole vyjmenuji některé autory, např. **Júliuse Kollera** (*1939), **Viktora Szemző** (*1983) nebo **Robina Závodného** (*1987), kteří vytváří grafické koláže v prostředí paneláků dělané přímo ručně nebo později digitálně. Díky těmto zásahům do fotografie vznikají iluzivní prostory, někdy méně, někdy více uvěřitelné.

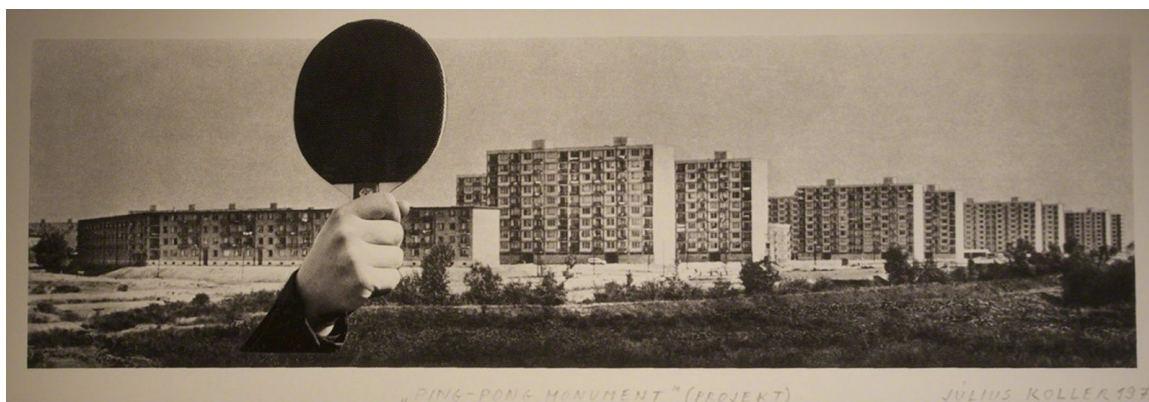
Slovenský malíř **Julián Filo** (*1921) vytvořil roku 1964 sérii koláží s názvem *Moja Bratislava*. V těchto kolážích, jak již název napovídá, pracuje s prvky a fragmenty, které se mu zdají být pro toto město typické. Kombinuje techniku malby a kresby s fotografií. Mimo památky nebo historické výjevy vytvořil také koláž, která do tématu sídlišť zasahuje. Jedná se o fotografii, která vyobrazuje pohled na Bratislavu, do níž vkládal vystřižené paneláky. Přesněji tuto práci odvádí vystřižené ruce, a tak scéna působí trochu jako z loutkového divadla, přičemž roli diváků plní dvě velké zpřímá hledící oči.

Obr. 52: Julián Filo, *Moja Bratislava*, 1964

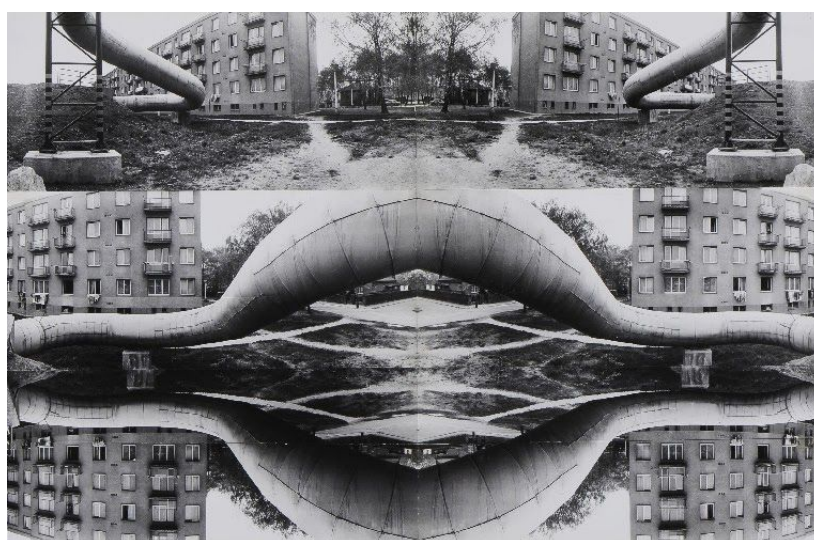
Průkopník slovenského konceptuálního umění **Július Koller** (*1939) pracoval v 70. letech na rozsáhlém ping-pongovém projektu. V rámci tohoto projektu vytvářel nejen koláže a malby, ale pořádal i happeningy a aktivně reagoval na aktuální dění. Jeho poselství je poměrně jasné. Svým uměleckým přístupem kritizoval režim, narážel tím na politickou situaci tehdejšího komunistického Československa a okupaci po pražském jaru v roce 1968. V koláži *Ping-Pong Monument* jako by svou ping-pongovou pálkou, která se vznáší nad městem, vyzýval občany napříč společností, aby hráli fér. Stolní tenis považoval za participativní uměleckou formu, která je kombinací sportu s politickým prohlášením. Vyzdvihoval dodržování pravidel hry, tedy fair play, kterou považoval za

nutný základ všech společenských akcí.²⁰ Tato ping-pongová performance se udála i mimo papírovou koláž ve fyzické podobě za účasti návštěvníků roku 1970 v Galerii mládeže v Bratislavě. Tuto myšlenku potom obnovil Mumok ve Vídni u příležitosti One Man Anti Show v letech 2016–2017.

Obr. 53: Július Koller, *Ping-Pong monument*, 70. léta

Brněnský fotograf a přírodovědec **Miloš Spurný** (*1922) se ve své tvorbě zabývá sice převážně čistými a klidnými výjevy krajiny, pro tuto práci bych ale chtěla zmínit jednu konkrétní koláž ze 70. let s názvem *Hydra na sídlišti*. Černobílý obraz je složen z šesti fotografií, které se vodorovně i svisle lámou a opakují. Na fotografii je v popředí paneláku trubka, která by nebyla tak obrovská, kdyby se neznásobila díky koláži. Takto působí až enormně velice a vytváří dojem mohutného sídlištního hada, který se plazí mezi paneláky a zdá se, že nemá problém pojmout cokoli, co mu překáží v cestě.

Obr. 54: Miloš Spurný, *Hydra na sídlišti*, 70. léta

²⁰ Archive – Július Koller Society. Július Koller Society – Július Koller Society [online]. Dostupné z: <https://juliuskollersociety.org/archive/>

Slovenský autor **Viktor Szemző** (*1983) ve svém souboru *Petržalka* (2005–2006) naráží na skutečnost, která podle něj vypadá tak, že jsou sídliště pouze prázdná místa bez života a bez lidí. A že když už se zde lidé náhodou potkají, je to spíš omylem při cestě pro chleba nebo do práce. Jeho soubor tedy zaujímá spíše kritický postoj, který se potácí v rozporu mezi množstvím lidí, pro které jsou sídliště určena, a prázdnotou, kterou na druhé straně v těchto místech unifikovaných domů vnímá. Aby demonstroval svůj pohled, ukazuje nám pravý opak. Sledujeme prostory bratislavského sídliště, tentokrát ale hemžící se lidmi, psy a kočárky, místo živoucí, hlasité a barevné. Tyto neexistující výjevy vytvářel za pomoci časového sběru již existujících zachycených momentů a následného postprodukčního zásahu vkládáním fotografií do jedné koncové. Na jedné straně potom vzniklé montáže působí realisticky a vyrovnaně jako smysluplný celek, při bližším pozorování si ale může divák všimnout malých chyb, například stínů na všechny strany nebo občas trochu absurdních situací, ve kterých do sebe aktéři skoro až narážejí jako do sloupů apod. Svým „hemžením“ mi připomínají tvorbu nizozemských barokních malířů jako například již vzpomínaného Pietera Brueghela (*1525) nebo Hieronyma Bosche (*1450). Szemző nás svým pohledem tak trochu staví do pozice buď – anebo. Své montáže žene mírně na okraj, dělá je přeplněnými, a je pravda, že takový pohled k vidění často není. S jeho tvrzením, že jsou sídliště prázdná, ale nesouhlasím. Mohou to jistě být anonymní a smutná místa, ale nelze to tímto zobecňovat. Je docela jednoduché je všechny hodit do jednoho pytle, jeho výpověď je pak ale zkreslená. Sama jsem na sídlišti vyrostla a pamatuji si ho jako docela živé místo. Záleží tedy na úhlu pohledu vycházejícího z vlastní zkušenosti, konkrétním místě, nátuře komunity.

Obr. 55: Viktor Szemző, *Petržalka*, 2005–2006

Posledním zmíněným autorem je český fotograf **Robin Závodný** (*1987). Urbanistická tematika je pro jeho tvorbu typická. V souboru *Printscreen* (2008) se zamýšlí nad tím, jak by vypadal prostor počítačových her, kdyby se odehrávaly v reálném městě. Pro počítačové hry je typický pohled na ruce, které zpravidla snímají zbraň, v tomto případě do nich Závodný dosazuje všední předměty jako řídítka od jízdního kola nebo deštník. Na první pohled, podobně jako u Szemzövé *Petržalky* nezpozorujeme nic podivného. Při bližším zkoumání je ale znát, že se jedná o montáže, a tedy vytváření iluzivního prostoru.

Obr. 56: Robin Závodný, *Printscreen*, 2008

Dalším jeho dílem je soubor *Google* (2010), který dále rozvíjí myšlenku snímání obrazovky, tedy printscreen/screenshot. Využívá přitom Google map, v nichž při jeho virtuálních procházkách následné snímky vznikají, ty potom skládá dohromady pomocí 3D programu. Funkce Google map se sice opírá o skutečná místa, má však spoustu chyb a nepřesností. Vznikají tak snímky reálného sídliště, které je zároveň trochu deformované a nedokonalé, ve špatném rozlišení, podivně placaté. Svou kvalitou a barevností potom opět připomínají herní svět.

Obr. 57: Robin Závodný, *Google*, 2010

3.6 Paneláková móda

Mimo všechny již zmíněné odvětví fotografie se paneláky potkávají i v módních editorialech. Pro tuhle kapitolu je dost zajímavý posun v přístupu k věci. V počátcích paneláků, tedy v době jejich výstavby, bylo potřeba je náležitě zpropagovat, udělat z nich chtěné a přitažlivé místo, jako to uvidíme u **Karola Kállaye** (*1926). Ne vždy ale byly tehdejšími fotografy takto zachyceny, o čemž se přesvědčíme u **Jiřího Horáka** (*1940). Když se ale posuneme v čase po revoluci až k současnosti, zjistíme, že se v očích některých umělců paneláky lesknou, ale ne proto, že by chtěly přilákat nové zájemce nebo že by snad měly zapotřebí se zviditelnit a měly nakázáno se prezentovat jen v tom nejsvětlejším světle. S časem se kolem nich totiž objevil jakýsi cool retro kult, který opěvuje „východní vibe“ a to, co společnost často vnímá jako ošklivost, vytrvale uctívá, až se z ní zrodí trochu podivná krása. Idylická, zasněná, naivní a také svá. Fotografové **Michal Pudelka** (*1990) nebo **Laura Kovanská** (*1983) jsou toho důkazem.

Slovenský fotograf **Karol Kállay** (*1926) mimo svou reportážní tvorbu vytvářel i módní editorially. Časopis *Móda*, kde od roku 1955 působil, udával trendy, měl za úkol inspirovat a vzdělávat v rámci módního vkusu a prezentoval nejnovější kolekce tuzemské tvorby. Právě pro

tento časopis nafotil roku 1974 módní kolekci *Nech šije!* pro modelové a vývojové středisko Makyta, kde se mezi klasickými fragmenty hlavního města, jako je Hrad nebo historická budova Slovenského národního divadla na Hviezdoslavově náměstí v Bratislavě, nacházejí modelové na sídlišti mezi paneláky. Fotografovaný pár se usmívá a obraz celkově působí dost idylicky, a tak trochu jako ze snu. Nebo z ateliéru, kde někdo do pozadí postavil makety bílošedých budov jako nového trendu, který budeme všichni brzy a s chutí následovat. Možná je to taky proto, že fotografovaní stojí skoro po kolena v trávě, na jakémsi paloučku. To budí mnohem vzdušnější, přirozenější a tak nějak „čistší“ dojem, než na jaký ve skutečnosti mezi paneláky většinou narazíte. Zařazením sídliště mezi ostatní tradiční historické lokace, povyšuje sídliště na jistou úroveň, přikládá jim stejnou důležitost a udává jakousi rovnost mezi fotografovanými místy. Říká, že je stejně tak „in“ fotit se před divadlem jako před paneláky. Sídliště jsou módní, sídliště jsou v kurzu, zamilovaný pár je toho důkazem.

Obr. 58: Karol Kállay, *módní editorial Nech šije!*, 1974

Zajímavým protikladem je již zmiňovaný autor **Jiří Horák** (*1940) (viz kapitola 3.4.). Svou chmurnou estetikou zaujímá o něco rebelštější postoj. Paneláky tady sice stále působí docela „cool“, opírají se ale o jakousi temnotu, která plyne z tehdejšího vzdoru proti režimu, spíš než o radostné bytí. Jejich módním účelem bych si nebyla z tohoto důvodu moc jistá. Zařadila jsem je sem spíš pro jejich vizuální charakter a pro srovnání s předchozím autorem. Domnívám se ale, že pro tento případ jsou spíše Horákovou volnou tvorbou.

Obr. 59: Jiří Horák, *Kulisy města*, 1973–1982

Nyní se posuneme o několik let blíž současnosti. Slovenský fotograf **Michal Pudelka** (*1990) je v současnosti už docela proslulým módním fotografem. Žije a tvoří sice převážně v Londýně, pro některé projekty se ale vrací do své domoviny. Právě pro původem československou značku *Nehera* a její kolekci jaro–léto 2018 vytvořil unikátní obrazovou podívanou, v níž se prolíná móda s paneláky, avšak opět trochu jiným způsobem než u předešlých autorů. Pudelka nepromuje pouze značku nebo někoho shůry, ale hlavně sám sebe. Sám sebe vidí jako fotografa věnujícího se převážně scénické fotografii. Pokud zrovna nejsou fotografie určeny k propagaci cizí značky, oděvy pro své modelky si šije převážně sám a dotváří tak jimi předem vymyšlený a pečlivě naskicovaný obraz. Upřednostňuje klasickou cestu analogových fotoaparátů a novodobým technologickým vymoženostem Photoshopu se raději vyhýbá. Toho si ostatně můžeme všimnout při typické filmové

barevnosti fotografií. Snaží se poukázat na uniformitu dnešní společnosti, na tlak médií, která nabádá svým vlivem mladou generaci podléhat sezónám a trendům, přitom mimoděk potlačuje jedinečnost. Tento postoj demonstruje právě při výběru modelek. Ve své práci dbá na každý detail a potrpí si na dokonalost. Vybírá si co nejkrásnější, nejmladší a nejsymetricktější modelky, které obléká do stejnokrojů a poté staví do skupin. To vše proto, aby ironicky podtrhl svůj záměr.²¹ Přesto, že se v tomto případě nejedná o oděvy vytvořené Pudelkou, výše zmíněná fakta můžeme aplikovat s tím rozdílem, že jde o módní kolekci unikátní slovenské značky. Lehká tkanina a vzdušnost oděvu obklopena těžkou architektonickou kulisou vytváří zajímavý vizuální spád. Autor se díky této kampani vrací na místa, kde vyrůstal, a s již nabytým rukopisem vytváří sérii plnou kontrastu, vyjadřující pocit beztíže v těžkostech naší doby.

Obr. 60–61: Michal Pudelka, *Módní editorial pro Nehera*, 2018

²¹ S fotografem Michalem Pudelkou a designérkou Hanou Zárubovou | Radio Wave. Radio Wave [online]. Copyright © 1997 [cit. 28.07.2020]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/s-fotografem-michalem-pudelkou-a-designerkou-hanou-zarubovou-5223246>

Mladou generaci také zastoupí česká fotografka **Laura Kovanská** (*1983). Laura je tváří českého instaxu a není tedy divu, že spousta její tvorby vzniká formou polaroidů. Brněnské výstavě *Paneland* (2018) se budu více věnovat v následující kapitole, avšak už teď se zde částečně objeví, a to dílem Laury. S modelkou v dobovém oblečení totiž v expozici *Paneland* společně nafotily módní editorial. Její způsob zachycení skutečnosti je význačný právě jistou autentičností, hravostí a absencí přílišného komponování.

Obr. 62–64: Laura Kovanská, *Paneland*, 2018

Když se teď trochu odlepím od fotografie, ale zároveň ještě zůstanu u módních paneláků, další příklady najdeme u českých a slovenských designérů, kteří s „panelákovými prvky“ pracují. Využívají buď fotografický nebo čistě grafický podklad, struktury oken početně naskládaných kolem sebe, vytvářejících jakýsi panelákový vzor, který potom přenášejí na oděv apod. Patří sem například ilustrátorka **Anna Bydžovská Machart** (*1994), česká umělkyně **Kateřina Šedá** (*1977) nebo slovenský ilustrátor **Jan Šrámek** (*1983). Více o jejich tvorbě jsem již psala hned ze začátku této práce v druhé kapitole.

4 SÍDLIŠTĚ JE COOL

Je celkem pozoruhodné, že přesto, že panelová sídliště jsou nepopíratelnou součástí naší kultury a obývá je asi třetina populace České republiky, byla ještě donedávna bez plnohodnotných obsahově pestrých materiálů, zpracovaných pro jejich možné zkoumání. V návaznosti na jistou popularizaci sídlišť v posledních letech, vzniklo mnoho projektů a s nimi spojených výstav. Mezi hlavní důvody k vytvoření následujících projektů, mimo snahu vzdělávat širokou veřejnost, bylo například vyvrátit domněnku, že jde o pouhé „králíkárny“, což je označení, které bylo panelákům přiděleno přímo z úst našeho tehdejšího prezidenta Václava Havla, který takto nechvalně paneláky odsoudil, čímž mimo jiné zasáhl i jejich obyvatele.²² Tyto projekty se snaží neházet sídliště do jednoho pytle a poukazují na jejich pestrost, kterou lze spatřit, když se o to pozorovatel pokusí.

K rozšíření vnímání dané tematiky přispěly dvě vcelku nedávné obsáhlé výstavy. Projekt **Paneláci** a s ním spjatá pražská výstava **Bydliště: panelové sídliště (2018)**, která navázala na předchozích čtrnáct putovních exteriérových výstav **Příběh paneláku (2014–2017)**, a potom brněnská výstava **Paneland (2017)** v Moravské Galerii. K výstavě Bydliště ještě vznikly dvě podrobné publikace **Paneláci 1**²³ a **Paneláci 2**²⁴.

Kapitolu začnu první již zmíněnou výstavou, která nese název **Bydliště: panelové sídliště**. Téma sídlišť a pozadí vzniku projektu rozebírala kurátorka projektu historička umění Mariana Kubištová, teoretička kultury Lucie Skřivánková, historik umění a architektury profesor Rostislav Vácha s režisérem Miroslavem Buriánkem v rozhovoru pro Český rozhlas Vltava z roku 2018, který proběhl v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze, kde se samotná výstava uskutečnila.²⁵

²² Fenomén panelových sídlišť a Paneláci I a II | Vltava. Český rozhlas Vltava [online]. Copyright © 1997 [cit. 28.07.2020]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/fenomen-panelovych-sidlist-a-panelaci-i-a-ii-7169000>

²³ SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie, Rostislav ŠVÁCHA, Eva NOVOTNÁ a Karolína JIRKALOVÁ, ed. *Paneláci*. V Praze: Uměleckoprůmyslové museum, 2016. ISBN 978-80-7101-161-3.

²⁴ SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie, Rostislav ŠVÁCHA, Martina KOUKALOVÁ a Eva NOVOTNÁ, ed. *Paneláci*. V Praze: Uměleckoprůmyslové museum, 2017. ISBN 978-80-7101-169-9.

²⁵ Fenomén panelových sídlišť a Paneláci I a II | Vltava. Český rozhlas Vltava [online]. Copyright © 1997 [cit. 28.07.2020]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/fenomen-panelovych-sidlist-a-panelaci-i-a-ii-7169000>

Obr. 65: Pozvánka na vernisáž výstavy *Bydliště: panelové sídliště*, 2018

Počátek projektu se datuje k roku 2012, kdy si vůdčí osobnost projektu **Paneláci** Lucie Skřivánková úspěšně podala žádost o grant v programu aplikovaného výzkumu. Cílem jejího zkoumání byla vybraná panelová sídliště v České republice. V roce 2013 započal pětiletý výzkum a jedním z jeho výsledků je již zmíněná výstava v UMP. Bylo zmapováno 73 sídlišť napříč všemi kraji České republiky, která tvůrci považovali za nejtypičtější pro určitá období vývoje výstavby s cílem rovnoměrně zastoupit sídliště v jednotlivých krajích, aby mohli jejich vývoj a podobu mezi sebou navzájem srovnávat.²⁶

Výstavu doprovázejí tři knihy. První z nich je *Katalog padesáti sídlišť* (**Paneláci 1**), jedná se tedy o zúžený, podrobně představený výběr z původních 73 sídlišť zastoupených na výstavě a odhaluje především sociologické aspekty, oproti tomu druhá kniha **Paneláci 2** se zaměřuje spíše na samotné dějiny panelových sídlišť. Třetí knihou je **The Paneláks**, „*Anglická mutace českého katalogu, vydaného k cyklu čtrnácti výstav Příběh paneláku, realizovaných v letech 2014–2017, představuje dvacet pět (nejen) panelových sídlišť ze všech krajů České republiky.*“²⁷ Vzhledem ke skutečnosti, že se na knihách a výstavě podílel široký počet historiků umění, snaží se zachovat si i umělecko-historický pohled na tematiku, nejde tedy jen o zúženou studii zaměřující se pouze na architekturu jako takovou.

²⁶ Fenomén panelových sídlišť a Paneláci I a II | Vltava. Český rozhlas Vltava [online]. Copyright © 1997 [cit. 28.07.2020]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/fenomen-panelovych-sidlist-a-panelaci-i-a-ii-7169000>

²⁷ THE PANELÁKS. TWENTY-FIVE HOUSING ESTATES IN THE CZECH REPUBLIC | Uměleckoprůmyslové museum v Praze. ÚVOD | Uměleckoprůmyslové museum v Praze [online]. Copyright © [cit. 28.07.2020]. Dostupné z: <https://www.upm.cz/the-panelaks-twenty-five-housing-estates-in-the-czech-republic/>

Obr. 66: Výsledné knihy k projektu *Paneláci*, 2017

Proběhlo zde sice jisté zamyšlení, zda se dá panelový dům považovat za právoplatné architektonické dílo hodné uměleckého posouzení, nicméně nakonec se tvůrci už při samotném členění knihy rozdělováním dějin panelových sídlišť mezi základní fáze řídili právě umělecko-historickými kritérii. Z kurátorského hlediska dle slov Mariany Kubištové: „*Při tvorbě výstavy jsme vycházeli z nashromážděných poznatků jak o konkrétních sídlištích, tak periodizaci. Proto je výstava pojata chronologicky a postupuje od začátků sídlišť ve 40. letech, která ještě nebyla panelová, až do konce výstavby v počátcích 90. let.*“²⁸

Jak již bylo zmíněno, jelikož se výstava konala v UPM, které stejně tak fungovalo jako zaštiťující instituce celého projektu, věnuje se mimo architekturu a stavebnictví i bytovému zařízení, designu užitého umění či reflexi ve fotografii. Na výstavě tedy bylo možné nalézt exponáty věnující se architektuře, nábytku, fotografii, výtvarné výzdobě sídlišť v podobě soch apod. Výstavu tvoří fotostěny poskládané z dobových záběrů, na jejichž vzniku se podílel architekt výstavy Tomáš Džadoň spolu s grafikem Štěpánem Malovcem. Autorem řady fotografií byl Zdeněk Voženílek, fotograf pražského projektového ústavu.

Této obsáhlé výstavě předcházelo čtrnáct putovních exteriérových výstav **Příběh paneláku**, „*které se v letech 2014–17 uskutečnily ve všech krajích, textem i obrazem přiblížil historii i*

²⁸ Fenomén panelových sídlišť a Paneláci I a II | Vltava. Český rozhlas Vltava [online]. Copyright © 1997 [cit. 28.07.2020]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/fenomen-panelovych-sidlist-a-panelaci-i-a-ii-7169000>

současnost vybraných (nejen) panelových sídlišť a obytných solitérů v jednotlivých regionech. Pro každou destinaci byla připravena původní verze výstavy.“²⁹

Projekt **Paneláci** se pokouší o podrobný vhled do fenoménu panelových sídlišť a po bližším zkoumání lze usoudit, že snaha vytvořit obsahově plnohodnotné ucelené dílo byla naplněna.

Druhým významným projektem byla brněnská výstava **Paneland. Největší československý experiment**, s cílem vyprávět o československých sídlištích a jejich odkazech v umění. Probíhala v čase několika měsíců na přelomu roku 2017 a 2018 v Moravské galerii a jejím kurátorem byl Rostislav Koryčánek. Za rok 2017 byla vůbec nejnavštěvovanější výstavou této galerie.

Obr. 67: Pozvánka na vernisáž výstavy *Paneland*, 2017

O této výstavě jsem se v průběhu své práce již několikrát zmínila – např. u ilustrátora Jana Šrámka, který se podílel na vizuální stránce celého projektu, u umělce Tomáše Džadoně, který stejně jako v předchozím projektu přispěl svým architektonickým zaměřením a instalací *Je to atrakcia alebo to padá?* nebo u módního editoriaLu Laury Kovanské. Této výstavy se účastnila i umělkyně Kateřina Šedá s projektem *Každý pes jiná ves* nebo urbanista Maroš Krivý se souborem *New Coat of Paint*.

Mimo umělecká díla umožnila výstava svým návštěvníkům za zvuku gramofonu nahlédnout do původních bytů s koupelnami z umakartu a obýváky s květinovými tapetami, někdy až moc těžkým nábytkem a zrnící televizí. Výstava počítala i s mini návštěvníky, kterým umožnila nakládat materiál na „tatrovky“ a hrát si s kufříkem plným hraček. Snažila se přiblížit k lidem přes vlastní zažitou zkušenost. Její tvůrci se domnívají, že tento fenomén nějakým způsobem zasáhl do života

²⁹ Fenomén panelových sídlišť a Paneláci I a II | Vltava. Český rozhlas Vltava [online]. Copyright © 1997 [cit. 28.07.2020]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/fenomen-panelovych-sidlist-a-panelaci-i-a-ii-7169000>

každého z nás. Ať už z první ruky, kdy jsme v paneláku bydleli, nebo z té druhé, když jsme šli na návštěvu, anebo z té třetí, když jsme sídlištěm zkrátka alespoň procházeli.³⁰

Stejně jako v předchozím projektu, i zde vznikla kniha – **Paneland. Největší československý experiment**³¹, která je katalogem k výstavě a „je výsledkem badatelského zaměření odborníků z oborů teorie a dějin umění, od designu nábytku, oděvů či skla, přes filmovou tvorbu vztahující se k tématu, až po uměleckou a architektonickou reflexi života na sídlišti.“³²

Obr. 68: Katalog k výstavě Paneland, 2017

Těmto velkolepým rozsáhlým výstavám předcházelo mnoho menších. Vyjmenuji alespoň některé z nich. V bratislavské galerii Gandy gallery v roce 2008 proběhla *Zoomeuropa*³³, které svou tvorbou zastoupil například Jaroslav Žiak nebo Viktor Szemző. V Galerii 4 v Chebu se roku 2009

³⁰ Vernisáž výstavy Paneland - YouTube. YouTube [online]. Copyright © 2020 Google LLC [cit. 28.07.2020]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=ebHNR4vuD5U>

³¹ KORYČÁNEK, Rostislav, ed. Paneland: největší československý experiment = Czechoslovakia's great housing experiment. Přeložil Irma CHARVÁTOVÁ, přeložil Tony LONG. V Brně: Moravská galerie, 2017. ISBN 978-80-7027-312-8.

³² Králíkárny nebo součást české kultury? Paneland mapuje největší československý experiment, který dal domov třetině tehdejších obyvatel - CZECHDESIGN. O českém designu víme vše – CZECHDESIGN [online]. Copyright © CZECHDESIGN 2003 [cit. 28.07.2020]. Dostupné z: <https://www.czechdesign.cz/temata-a-rubriky/kralikarny-nebo-soucast-ceske-kultury-paneland-mapuje-nejvetsi-ceskoslovensky-experiment-ktery-dal-domov-tretine-tehdejsich-obyvatel>

³³ 2008-zoomeuropa | Gandy Gallery. Welcome to Gandy Gallery [online]. Copyright © [cit. 28.07.2020]. Dostupné z: <https://www.gandy-gallery.com/exhibitions/bratislava/2008-zoomeuropa/>

uskutečnila urbanistická výstava s názvem *Suburbia*³⁴, kde vystavovali již zmínění autoři Peter Homola, Andrej Balco a Viktor Szemző. Tři pohledy na bydlení ve městě fotografky Jany Hojstričové, Petry Bošanské a Silvie Saporové ukázala i výstava *Zóna: Periferie* (2009)³⁵. Stejně tak znovu připomenu výstavu české umělkyně Kateřiny Šedé *Každý pes jiná ves* (2007) nebo výstavu *Šedé město* (2018) Sylvie Francové, která sdružila její mapování života na sídlišti. Výrazně přispěl Tomáš Džadoň nejen svým *Památníkem lidové architektury* (2013–2016) a Juraj Chlpík projektem *Petržalka Identity* (2010). Mimo snahy poukázat na problémy, které se s kulturou sídlišť pojí, spojuje autory společné téma, a tím je najít si cestu za přijetím panelákového dědictví. Každý z nich se o to snaží svým jedinečným způsobem.

Fotografie, nejen že dokládala dobové snímky a provázela výstavy a knihy po vizuální stránce, sloužila také jako důležité propagační médium už v době vzniku sídlišť. Řeč je o pohlednicích. Ty vedle snímků historické architektury vyobrazující hrady, zámky nebo čistě krajinu, stejně tak prezentovaly sídliště. Vybarvují sídliště v tom nejlepší světle, jako stavebnici z lega na hraní pro děti, jako snovou destinaci. Působí to na mě mírně komicky a stejně tak si dost dobře dokážu představit, že jeden takový pošlu. Sídliště si totiž skutečně zaslouží trošku pozornosti a lásky.

Obr. 69: Pohled z pražského sídliště, rok neznámý

³⁴ Suburbia | Galerie 4. Galerie 4 | krajská galerie fotografie [online]. Copyright © [cit. 28.07.2020]. Dostupné z: <https://www.galerie4.cz/vystava/suburbia>

³⁵ V galérii vystavuje trojica fotografií - Korzár SME. Korzár SME | Košice. Správy a aktuality z Košíc a okolia [online]. Copyright © Copyright 1997 [cit. 28.07.2020]. Dostupné z: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/4949921/v-galerii-vystavuje-trojica-fotografií.html>

Mimo pohlednice jsou paneláky také dost populární na internetu, na sociálních sítích a jiných webech. Zjistila jsem, že facebookové skupiny jsou obzvlášť oblíbené. Sídliště 9. květen – deváták Jeseník, Sídliště Východ – Uherské Hradiště – Mařatice, Sídliště Solidarita, Sídliště Vajgar, Sídliště Semily-Oleška. Každé sídliště má tu svoji. A pokud nemá, je velmi jednoduché to změnit a další takovou založit. Mimo aktuality tyto stránky sdružují desítky a stovky amatérských pohledů, poznatků a fotografií s živými popisky. Občas se stane, že z facebookové skupiny dokonce povýší na samostatnou webovou stránku. Každý obyvatel se sem může jít poradit, vyvěsit inzerát nebo se pochlubit fotografií z podvečerní procházky sídlištěm. Existuje také blog *Fuck yeah plattenbau*, který sdružuje nadšence napříč národnostmi a zeměmi a kde vychází nové a nové články s fotografiemi paneláků čerpající z archivů ať už profesionálních fotografů nebo čistě amatérů.

Moje nadšení pro sídliště vypadá takto: Házení rohlíku z okna. Roury. Křídý. Máš babu. Hledáme morče. Orli a myši. Zvonkohra. Sídliště je cool, a tak to je.

5 MOJE HŘIŠTĚ

Téma hřiště pro mě bylo natolik zajímavé a fascinující, že jsem se jím po dobu několika let (2016–2020) zabývala i já sama ve svém souboru *Hřiště (The Playground)*. Nakonec se stalo předmětem zkoumání mé praktické práce a uvedu ho tedy jako další příklad, jak lze na hřiště nahlížet.

Poslední rok mého bytí doma na jednom z olomouckých sídlišť jsem trávila mimo jiné přípravou na přijímací zkoušky na ARF ve Zlíně, kam jsem nakonec byla přijata. Byl to můj poslední rok v každodenním obklopení rodinou, nejlepšími kamarády a stejně tak naším bytem, mým domovem. Někdy tou dobou jsem si pořídila analogový fotoaparát, a protože jsem cítila velkou tíhu, která vzešla z brzy přicházejících konců a nových začátků, začala jsem si po vzoru Jiřího Hanke fotit pohled z okna naší kuchyně. Ten pohled ukazoval prostě, tak trochu zašlé hřiště. Oranžové a zelené. Pro mnohé to tady končí, ale pro mě je ten pohled všechno. Je to vyrůstání, bezpečno, někdy také nebezpečno, útěk a návrat, moje součást a v neposlední řadě také můj oblíbený obraz. Strávila jsem tady celé své dětství hraním a skotačením, a to stejné místo jsem o něco později dokázala celé hodiny pozorovat ze své židle v kuchyni. Metoda časosběru mě postupně uchvátila. Moje hřiště vypadá pořád stejně a zároveň vždy jinak. S odchodem na univerzitu a přestěhováním do cizího města, je mi ještě vzácnější. Nostalgické, živé i spící, plné radosti, co kráčí vedle bolesti. Je to mé skryté smíření.

Obr. 70–71: Barbora Začková, *Hřiště*, 2016–2020

ZÁVĚR

Co je to sídliště? Při zjišťování informací, čtení knih a poslouchání rozhovorů jsem zjistila, že úhly pohledu nejsou dva ani tři, ale nekonečně mnoho. Vnímání sídlišť je neskutečně rozporuplné téma. Jsou lidé, kteří na něj pějí chválu, někdy až trochu zaslepenou a značně idealizovanou. Jsou ale také tací, kteří by o ně velmi neradi zavádili pouhou špičkou boty. Často jsem narazila na tvrzení, které se ve skutečnosti neopíralo téměř o nic. Prohlášení, že sídliště jsou taková či jiná, na základě povrchního vnímání, je nespočet. Bez vlastní zkušenosti nebo osobního průzkumu je docela jednoduché něco prohlásit a vyvodit.

Na začátku mého psaní bych upřímně nevěřila, kam se moje práce bude ubírat, co díky ní zjistím. Netušila jsem, že se ve mně něco pohne. To „něco“ asi neumím dát do patřičných slov, ale začnu tím, že při psaní této práce se můj vztah k panelákům docela změnil. Dlouho jsem k nim chovala spíš negativní postoj. Já jsem přece vždy chtěla bydlet v domě se zahradou, nejlépe hned vedle babičky. Na jedné straně jsem se asi celý svůj dospívající život držela naděje, že se tak stane, tatínek tomu přece také věřil. S věkem jsem ale brzy začínala chápat, že se to velmi pravděpodobně nestane, a tak nezbyvala jiná možnost než se s touto skutečností smířit. Nakonec, obzvláště, když jste dítě, dokážete vidět světlé strany věci poměrně rychle a jasně. A když se ohlédnou, bylo to docela bezva. Sídliště je bezesporu mojí velkou součástí.

A proč tady vůbec píšu o svém (možná až příliš) osobním postoji, o svém domově, o svém dětství? Protože o tom tahle práce je stejně jako o fotografii samotné.

Celou práci doprovází velmi zjednodušeně řečeno koloběh hledání a nacházení, odmítání a smíření. Snaha vyvrátit domněnku, že paneláky jsou jen kusy šedého betonu, ani armáda barevných fasád. Jsou to především domovy, místa bezpečí, lásky a vzpomínek. Ve své práci jsem se sice věnovala převážně fotografickému zpracování panelákové tematiky, pro mě osobně ale tohle pátrání zanechalo mimo jiné i další efekt – a to návrat k mému já, k mým kořenům, k mému vztahu k rodině, k určitému smíření s „ted“. Objevila jsem celou řadu autorů, sama jsem byla překvapená, kolik fotografů, ale i malířů, režisérů nebo třeba hudebníků se s tímto tématem potkalo. Každý z nich mi ukázal svůj pohled, mnohým jsem porozuměla a cítila sounáležitost. V době vzniku této práce byly chvíle, kdy se mi psaní zdálo těžké, někdy i nesnesitelné. Možná zčásti i proto, jak moc osobní pout' to pro mne byla. Upřímně mě těší, že je u konce. Stejně tak mě ale těší, že se tak stalo. Že jsem se věnovala právě tématu sídliště a že jsem v ní postupně objevila svůj klid.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Knihy

ČEJKA, Jaromír. Jižní Město: fotografický projekt z pražského sídliště z počátku osmdesátých let 20. století. Praha: Positif, 2014. ISBN 978-80-87407-11-0.

HOJSTRICHOVÁ, Jana. Ľudský scan / Human scan. V Senici: Záhorská galéria Jána Mudrocha v Senici, 2013. ISBN: 978-80-85738-95-7

CHLPÍK, Juraj. Petržalka identity. V Praze: Slovart, 2011. ISBN: 978-80-88805-11-3

JELÍNKOVÁ, Marie, Tomáš ŘEPA, Hana ŘEPKOVÁ, Rostislav ŠVÁCHA, Ondřej TUČEK a Karel VESELÝ. Sídlíště Ďáblice. V Praze: Spolek přátel sídliště Ďáblice, 2019. ISBN 978-80-270-3525-0.

KLEIBL, Martin. Petržalka (Prekvapivý sprievodca mestskou časťou). V Bratislavě: Premedia, 2014. ISBN: 978-80-8159-159-4.

KOHOUT, Michal, David TICHÝ, Filip TITTL, Jana KUBÁNKOVÁ a Šárka DOLEŽALOVÁ. Sídlíště, jak dál?. Praha: České vysoké učení technické v Praze, Fakulta architektury, Ústav nauky o budovách, 2016. ISBN 978-80-01-05905-0.

KORYČÁNEK, Rostislav, ed. Paneland: největší československý experiment = Czechoslovakia's great housing experiment. Přeložil Irma CHARVÁTOVÁ, přeložil Tony LONG. V Brně: Moravská galerie, 2017. ISBN 978-80-7027-312-8.

MRÁZKOVÁ, Daniela, REMEŠ, Vladimír. 1989. Cesty československé fotografie. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta. ISBN 80-204-0015-X.

SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie, Rostislav ŠVÁCHA, Eva NOVOTNÁ a Karolína JIRKALOVÁ, ed. Paneláci. V Praze: Uměleckoprůmyslové museum, 2016. ISBN 978-80-7101-161-3.

SKŘIVÁNKOVÁ, Lucie, Rostislav ŠVÁCHA, Martina KOUKALOVÁ a Eva NOVOTNÁ, ed. Paneláci. V Praze: Uměleckoprůmyslové museum, 2017. ISBN 978-80-7101-169-9.

ŠEDÁ, Kateřina a Radim PEŠKO. Každý pes jiná ves: For every dog a different master. [Praha]: Tranzit, 2008. Tranzit. ISBN 978-3-905829-66-2.

Internetové zdroje

2008-zoomeuropa | Gandy Gallery. Welcome to Gandy Gallery [online]. Copyright © [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://www.gandy-gallery.com/exhibitions/bratislava/2008-zoomeuropa/>

Andrej Balco | LensCulture. LensCulture - Contemporary Photography [online]. Copyright © Andrej Balco [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://www.lensculture.com/andrej-balco>

Anton Podstraský 1939-2007. Časopis FOTO - Vidět fotografii. [online]. Copyright © 2012 [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <http://www.casopis-foto.cz/anton-podstrasky-1939-2007/>

Archive – Július Koller Society. Július Koller Society – Július Koller Society [online]. Dostupné z: <https://juliuskollersociety.org/archive/>

Artlist - databáze současného umění: Jan Šrámek. Artlist - databáze současného umění: Artlist - Umělci [online]. Copyright ©2006 [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://www.artlist.cz/jan-sramek-108567/>

Artlist - databáze současného umění: Památník ľudovej architektúry Košice. Artlist - databáze současného umění: Artlist - Umělci [online]. Copyright ©2006 [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://www.artlist.cz/pamaetnik-ludovej-architektury-kosice-330/>

Bourání s fotografy BoysPlayNice | Radio Wave. Radio Wave [online]. Copyright © 1997 [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/bourani-s-fotografy-boysplaynice-5245017>

Čarbanice (1982) | ČSFD.cz. [online]. Copyright © Slovenský filmový ústav [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/28162-carbanice/prehled/>

Češi nemají stále vyřešený vztah k vlastní minulosti, míní Jan Šrámek, ilustrátor architektury - CZECHDESIGN. O českém designu víme vše – CZECHDESIGN [online]. Copyright © CZECHDESIGN 2003 [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://www.czechdesign.cz/temata-a-rubriky/cesi-nemaji-stale-vyreseny-vztah-k-vlastni-minulosti-mini-jan-sramek-ilustrator-architektury>

DESKA TÝDNE: Rapper Gleb je antihype hrdina. Vyměnil lavičku před panelákem za gauč | Radio Wave. Radio Wave [online]. Copyright © 1997 [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/deska-tydne-rapper-gleb-je-antihype-hrdina-vymenil-lavicku-pred-panelake-m-za-7956738>

Dlhé diely – Wikipedie. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Dlhé_diely

Fakulta designu a umění Ladislava Sutnara - Anna Bydžovská a Bedřich Kocman uspěli v Grafice roku 2018. [online]. Dostupné z: <https://fdu.zcu.cz/cz/1959-anna-bydzovska-a-bedrich-kocman-uspeli-v-grafice-roku-2018>

Fenomén panelových sídlišť a Paneláci I a II | Vltava. Český rozhlas Vltava [online]. Copyright © 1997 [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/fenomen-panelovych-sidlist-a-panelaci-i-a-ii-7169000>

Filosof Erazim Kohák: Dělat dobře něco dobrého - Novinky.cz. Novinky.cz – nejčtenější zprávy na českém internetu [online]. Copyright © 2003 [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/filosof-erazim-kohak-delat-dobre-neco-dobreho-232853>

HOME | andrejbalco-com. HOME | andrejbalco-com [online]. Copyright © Andrej Balco 2017. All rights reserved [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://www.andrejbalco.com>

Ivo Oberstein – Wikipedie. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Ivo_Oberstein

Ján Pavol II. navštívil Slovensko tri krát - SME. SME | Aktuálne spravodajstvo. Najnovšie správy z domova [online]. Copyright © Copyright 1997 [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://domov.sme.sk/c/1994721/jan-pavol-ii-navstivil-slovensko-tri-krat.html>

Jan Šrámek aka VJ Kolouch — Profil — ČT art — Česká televize. ČT art — Česká televize [online]. Copyright © [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://art.ceskatelevize.cz/profil/jan-sramek-aka-vj-kolouch-c4vQS>

Jaromír Čejka. Jaromír Čejka [online]. Dostupné z: <http://jaromircejka.cz>

Jiří Horák, Rostislav Košťál, František Maršálek, Petr Sikula. Dům umění města Brna [online]. Copyright © DŮM UMĚNÍ [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <http://www.dum-umeni.cz/cz/vystavy/detail/id/101>

Július Koller | mumok. mumok – Museum moderner Kunst Stiftung Ludwig Wien [online]. Dostupné z: <https://www.mumok.at/en/events/julius-koller>

Karol Kállay - Fotograf. Karol Kállay - Fotograf [online]. Copyright © Kállay 2020 [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://www.karolkallay.sk>

Kateřina Šedá. Kateřina Šedá [online]. Dostupné z: <http://www.katerinaseda.cz>

Laura Kovanska: Na západě chtějí autentické, neretušované fotky | FotoŠkoda. Centrum FotoŠkoda - digitální fotoaparáty, objektivy, stativy, paměťové karty, videokamery [online]. Copyright © 2020 Centrum FotoŠkoda [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://www.fotoskoda.cz/2418-laura-kovanska-na-zapade-chteji-autenticke-neretusovane-fotky/>

Maros Krivy. Maros Krivy [online]. Dostupné z: <https://maroskrivy.eu/New-Coat-of-Paint-Wyspa-Institute-of-Art-Gdansk-2014>

Michal Pudelka | English | Metal Magazine. [online]. Dostupné z: <https://metalmagazine.eu/en/post/interview/michal-pudelka-analogue-eccentric>

Michal Pudelka. [online]. Copyright © [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://www.vice.com/cs/article/gvp3pm/michal-pudelka>

Panelaci.cz | Panelaci.cz | [online]. Copyright © 2017 Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 17. listopadu 2, 110 00 Praha 1, e [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <http://panelaci.cz>

Panelový dům – Wikipedie. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Panelový_dům

Panelstory aneb Jak se rodí sídliště (1979) | ČSFD.cz. [online]. Copyright © Filmové studio Barrandov [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/1535-panelstory-aneb-jak-se-rodí-sidliste/prehled/>

Peter Homola | Fotograf Magazine. Fotograf Magazine [online]. Copyright © 2020 [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://fotografmagazine.cz/magazine/architektura/tendence/petr-homola/>

Peter Homola | Galerie 4. Galerie 4 | krajská galerie fotografie [online]. Copyright © [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://www.galerie4.cz/autor/peter-homola>

Petržalka Identity on Vimeo. Vimeo | The world's leading professional video platform [online]. Copyright © 2020 Vimeo, Inc. All rights reserved. [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://vimeo.com/37715202>

PORTFOLIO [online]. Copyright © [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: http://www.robinzavodny.com/assets/zavodny_robin_urbanni_krajina_bca.pdf

Robin Závodný fotí olomoucká sídliště. "Fascinují mě, vyrůstal jsem tam" - Deník.cz. Deník.cz - informace, které jsou vám nejbliž [online]. Copyright © [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://www.denik.cz/olomoucky-kraj/robin-zavodny-foti-olomoucka-sidliste-fascinuje-mne-vyrustal-jsem-tam-20141121-24za.html>

Robin Závodný: Fraktál | Výstava fotografií | Fotodepo.cz. Adresář výstav fotografií, galerií, články o umělecké fotografii - Fotodepo.cz [online]. Copyright © Jan Tichý [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://www.fotodepo.cz/vystava/Robin-Zavodny-Fraktal-209>

Rok 2008 - Jiří Horák: Město Hodonín. Město Hodonín: Titulní stránka [online]. Dostupné z: <https://hodonin.eu/rok-2008-jiri-horak/d-1030975>

S fotografem Michalem Pudelkou a designérkou Hanou Zárubovou | Radio Wave. Radio Wave [online]. Copyright © 1997 [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/s-fotografem-michalem-pudelkou-a-designerkou-hanou-zarubovou-5223246>

slovníček pojmů | Panelaci.cz. Panelaci.cz [online]. Copyright © 2017 Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 17. listopadu 2, 110 00 Praha 1, e [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/stranka/slovnicek-pojmu>

Suburbia | Galerie 4. Galerie 4 | krajská galerie fotografie [online]. Copyright © [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://www.galerie4.cz/vystava/suburbia>

Sylva Francová - In panel (atd.) - YouTube. YouTube [online]. Copyright © 2020 Google LLC [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?time_continue=293&v=7lnvK2bFMPI

Tomáš Džadoň / Je to atrakce nebo to padá? | Vltava. Český rozhlas Vltava [online]. Copyright © 1997 [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/tomas-dzadon-je-atrakce-nebo-pada-5078907?hodnoceni=1>

Tomáš Džadoň | Vltava. Český rozhlas Vltava [online]. Copyright © 1997 [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/tomas-dzadon-5142960>

Tomáš Džadoň - the experience is an encounter, which changes us. Tomáš Džadoň - the experience is an encounter, which changes us [online]. Dostupné z: <http://www.tomasdzadon.com/zdiar.html>

V galérii vystavuje trojica fotografií - Korzár SME. Korzár SME | Košice. Správy a aktuality z Košíc a okolia [online]. Copyright © Copyright 1997 [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/4949921/v-galerii-vystavuje-trojica-fotografie.html>

V Košiciach sa chystá odhalenie Pamätníka ľudovej architektúry - Pamätník ľudovej architektúry (blog.sme.sk) . Blog.sme.sk | Pamätník ľudovej architektúry [online]. Copyright © Copyright 1997 [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://pamatnik.blog.sme.sk/c/337952/V-Kosiciach-sa-chysta-odhalenie-Pamatnika-ludovej-architektury.html>

Vernisáž výstavy Paneland - YouTube. YouTube [online]. Copyright © 2020 Google LLC [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=ebHNR4vuD5U>

Vzpomínka na památník - Artalk.cz. Artalk.cz - Aktuálně o výtvarném umění [online]. Copyright © COPYRIGHT 2007 [cit. 24.07.2020]. Dostupné z: <https://artalk.cz/2016/05/18/vzpominka-na-pamatnik/>

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: Anna Bydžovská Machart, Paneland, 2018

<https://www.behance.net/gallery/80912773/PANELAND>

Obrázek 2: Jan Šrámek, Jižní Město, 2017

<https://www.retart.sk/artists/jan-sramek>

Obrázek 3–4: Kateřina Šedá, Každý pes jiná ves, 2007

<http://www.katerinaseda.cz>

Obrázek 5: Tomáš Džadoň, Památník lidové architektury, 2013–2016

<https://artalk.cz/2016/05/18/vzpominka-na-pamatnik/>

Obrázek 6: Tomáš Džadoň, Can't undo, 2008

<http://www.tomasdzadon.com/undo.html>

Obrázek 7: Tomáš Džadoň, Sídliisko Ždiar, 2008

<http://www.tomasdzadon.com/zdiar.html>

Obrázek 8: Tomáš Džadoň, Panelak?, 2009

<http://www.tomasdzadon.com/block.html>

Obrázek 9: Tomáš Džadoň, Stratil som návod..., 2009

<http://www.tomasdzadon.com/instruction.html>

Obrázek 10: Tomáš Džadoň, Je to atrakcia alebo to padá, 2009

<http://www.tomasdzadon.com/atraccion.html>

Obrázek 11: Pavel Štecha, Sídliště Prosek, 1977

http://sbirky.moravska-galerie.cz/dielo/CZE:MG.MG_10151

Obrázek 12: Jaromír Čejka, Děti na sídlišti, 1980–1982

http://sbirky.moravska-galerie.cz/dielo/CZE:MG.MG_10324

Obrázek 13: Jaromír Čejka, Děti na sídlišti, 1980–1982

http://sbirky.moravska-galerie.cz/dielo/CZE:MG.MG_10331

Obrázek 14: Ivo Oberstein, Zimní radovánky, 1988

<https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/bydleni/jak-sel-cas-na-prazskych-sidlistich/r~i:gallery:26924/r~i:photo:479071/>

Obrázek 15: Pieter Brueghel starší, Zimní krajina s pastí na ptáky, 1565

<https://cemsbrno.org/2018/12/17/dilo-mesice-zimni-krajina-s-pasti-na-ptaky/>

Obrázek 16: Anton Podstraský, Bez názvu, 70. léta

<http://www.casopis-foto.cz/anton-podstrasky-1939-2007/>

Obrázek 17: Andrej Balco, Places, 90. léta

<https://www.andrejbhalco.com/places>

Obrázek 18: Jaroslav Žiak, Pápež v Petržalke, 2003

<http://www.jaroziak.com/dokument/volny-dokument/7>

Obrázek 19: Jaroslav Žiak, Pápež v Petržalke, 2003

<http://www.jaroziak.com/dokument/volny-dokument/5>

Obrázek 20: Michal Bartoš, Líšeňské hody, 1992

http://sbirky.moravska-galerie.cz/dielo/CZE:MG.MG_16981

Obrázek 21: Martin Kollár, Nothing Special, 2003

https://www.webumenia.sk/dielo/SVK:SNG.UP-DK_3620

Obrázek 22–25: Andrej Balco, Suburbs, 2004

<https://www.andrejbhalco.com/suburbs>

Obrázek 26: Ondrej Nosál, Panelák na dlhých dieloch, 1987

https://www.webumenia.sk/cs/dielo/SVK:SNG.UP-DK_3655

Obrázek 27: Martin Kleibl, Dvory kedysi a dnes, 2004–2010

<http://www.konduktor.sk/dvory/>

Obrázek 28: Kristína Močková, Solitér, 2016

<https://www.instagram.com/kikesmo/>

Obrázek 29: Peter Homola, Building Walker, 2016

<https://www.galerie4.cz/vystava/suburbia>

Obrázek 30–31: Sylva Francová, Views, 2005–2006

http://www.sylvafrancova.com/ViewsC_09.php?jzk=0

Obrázek 32: Sylva Francová, Okna, 2009

http://www.sylvafrancova.com/Okna_2020.php?jzk=0

Obrázek 33–34: Robin Závodný, Urbánní krajiny, 2011

<http://www.robinzavodny.com/urb%c3%a1nn%c3%ad-krajiny.html>

Obrázek 35: Maroš Krivý, New Coat of Paint, 2013

<http://old.noorderlicht.com/en/archive/maros-krivy/>

Obrázek 36: BoysPlayNice, Gutgut, 2014

<http://www.boysplaynice.com/pan-rimavska-sobota-koncept/>

Obrázek 37–38: Jaroslav Žiak, Ihriská, 2005–2014

<http://www.jaroziak.com/dokument/ihriska>

Obrázek 39: Juraj Chudý, Playgrounds, 2009

<http://jurajchudy.blogspot.com/2012/01/playgrounds.html>

Obrázek 40: Ľubo Stacho, Bez názvu, 70.–80. léta

<http://www.konduktor.sk/vystavba/novyzivot.html>

Obrázek 41: Zdeněk Voženílek, Bez názvu, 70. léta

<https://www.facebook.com/panelaci/posts/1040166439455983>

Obrázek 42: Jiří Horák, Kulisy města, 1973–1982

http://sbirky.moravska-galerie.cz/dielo/CZE:MG.MG_10947

Obrázek 43–44: Juraj Bartoš, Deti na sídlisku Petržalka, 80. léta

https://www.webumenia.sk/cs/dielo/SVK:SNG.UP-DK_4451

Obrázek 45–46: Jaroslav Žiak, Together, 2014–2015

<http://www.jaroziak.com/portret/together/roky>

Obrázek 47: Sylva Francová, Obývací, 2006–2009

<http://www.sylvafrancova.com/Obyvak.php?jzk=0>

Obrázek 48: Sylva Francová, In Panel, 2010

<http://www.sylvafrancova.com/inpanel.php?jzk=0>

Obrázek 49: Martin Kleibl, Susedia, 2010

<http://www.konduktor.sk/susedia/>

Obrázek 50: Juraj Chlpík, Identity Petržalky, 2010

<https://www.artattack.sk/10/kniha-petrzalka-identity-juraj-chlpik/>

Obrázek 51: Jana Hojstřichová, Periférne telá, 2008

HOJSTŘIČOVÁ, Jana. Ľudský scan / Human scan. V Senici: Záhorská galéria Jána Mudrocha v Senici, 2013. ISBN: 978-80-85738-95-7

Obrázek 52: Julián Filo, Moja Bratislava, 1964

https://www.webumenia.sk/cs/dielo/SVK:SNG.K_6356

Obrázek 53: Július Koller, Ping-Pong monument, 70. léta

<https://www.artsy.net/artwork/julius-koller-ping-pong-monument-ufo-project>

Obrázek 54: Miloš Spurný, Hydra na sídlišti, 70. léta

http://sbirky.moravska-galerie.cz/dielo/CZE:MG.MG_20701

Obrázek 55: Viktor Szemző, Petržalka, 2005–2006

<https://fotografmagazine.cz/magazine/architektura/tendence/viktor-szemzo/>

Obrázek 56: Robin Závodný, Printscreen, 2008

<http://www.robinzavodny.com/printscreens.html>

Obrázek 57: Robin Závodný, Google, 2010

<http://www.robinzavodny.com/google.html>

Obrázek 58: Karol Kállay, Módní editorial Nech šije!, 1974

https://www.webumenia.sk/cs/dielo/SVK:SNG.UP-DK_3806

Obrázek 59: Jiří Horák, Kulisy města, 1973–1982

<http://sbirky.moravska-galerie.cz/katalog?author=Horák%2C+Jiř%C3%AD>

Obrázek 60–61: Michal Pudelka, Módní editorial pro Nehera, 2018

<https://www.nehera.com/en/nehera-ss18-campaign-by-michal-pudelka>

Obrázek 62–64: Laura Kovanská, Paneland, 2018

<https://www.fotoskoda.cz/2418-laura-kovanska-na-zapade-chteji-autenticke-neretusovane-fotky/>

Obrázek 65: Pozvánka na vernisáž výstavy Bydliště: panelové sídliště, 2018

<http://www.panelaci.cz/stranka/bydliste-panelove-sidliste-plany-realizace-bydleni-1945-89>

Obrázek 66: Výsledné knihy k projektu Paneláci, 2017

<http://www.krasnaolomouc.cz/2018/03/03/bydliste-olomoucke-panelove-sidliste/>

Obrázek 67: Pozvánka na vernisáž výstavy Paneland, 2017

<http://moravska-galerie.cz/moravska-galerie/vystavy-a-program/aktuality/2018/prodlouzeni-vystavy-paneland.aspx>

Obrázek 68: Katalog k výstavě Paneland, 2017

<https://www.czechdesign.cz/temata-a-rubriky/kralikarny-nebo-soucast-ceske-kultury-paneland-mapuje-nejvetsi-ceskoslovensky-experiment-ktery-dal-domov-tretine-tehdejsich-obyvatel>

Obrázek 69: Pohled z pražského sídliště, rok neznámý

<https://otevrenenoviny.cz/adaptace-mesta-prahy-na-klimaticke-zmeny/praha-zahradni-mesto-pohled/>

Obrázek 70–71: Barbora Zát'ková, Hřiště, 2016–2020

<https://www.barborazatkova.tumblr.com>

